

Arvosteluja

Juhlakirja JUFO- maailmassa

Janne Harjula, Maija Helamaa & Janne Haarala (toim.): Times, Things & Places. 36 Essays for Jussi-Pekka Taavitsainen. J.-P. Taavitsainen Festschrift Committee 2011. 415 s.

Hyvän ystäväni Turun yliopiston arkeologian professori Jussi-Pekka Taavitsaisen 60-vuotispäivän kunniaksi hänen kollegansa ja ystävänsä julkaisivat näyttävän juhla-kirjan. Ystävää ja hänen ystäviensä suurta ponnistusta tulee kunnioittaa ja ylistää. Lahja on arvokas ja vanhojen humanististen, akateemisten perinteiden mukainen. Juhlakirjatraditio on varsinkin saksalaisessa ja sitä seuranneessa venäläisessä akateemisessa maailmassa arvostetussa asemassa. Itse teos on upeasti taitettu, kauniisti kuvitettu ja loistavasti toimitettu. Siinä on paljon tieteellisesti tärkeitä ja muutenkin kiintoisia puheenvuoroja, joita ovat käyttäneet eri alojen eturivin tutkijat ja Jussi-Pekka Taavitsaisen oppilaat ja ystävät.

Historiallinen Aikakauskirja on suomalaisessa Julkaisufoorumi (JUFO) -luokittelussa korkeatasoinen kansainvälinen tiedelehti. Yliopistojen uudessa rahanjakomallisessa tutkimuksen JUFO-luokitus on ratkaiseva tutkimusta arvioitaessa.

Suurin potti tulee 2. ja 3. luokan julkaisuista. Kategoriasta 1 saa hieman rahaa, ja muut ovat täysin merkityksettömiä. HAikissa ei siten sovi kirjoittaa ylistyspuheita, vaan arvostella tämänkin teoksen tieteellistä arvoa ja samalla pohtia koko juhla-kirjaperinnettä.

Teos sisältää laajan kirjon artikkeleita aina geologiasta ja biologiasta arkeologian eri osa-alueiden kautta kulttuuriantropologiaan, kansatieteeseen, nimistötutkimukseen, saaga-tutkimukseen, puhtaisiin aivovoimisteluihin ja muistelmatyyppeihin kirjoituksiin. Erikoinen matematiikan ja arkeologian poikkitieteellinen yhdistelmä on Heikki Simolan pohdiskelu katenarin (ketjukyärä) ja saviruukun muotojen yhteneväsyydestä. Kaikilla teksteillä on yhteytensä päivänsankariin. Artikkelit on jaoteltu oivasti ja kirjan otsikko seuraten kolmeen pääluokkaan: "Times", "Things" ja "Places". Ajallisesti liikutetaan nykyisyyden ja vuoden 10 000 eKr. välillä.

Lahjana tällainen valikoima on tietenkin oiva. Tieteellisen käytettävyyden näkökulmasta asia ei ole kuitenkaan näin. Tärkeät tieteelliset puheenvuorot tulisi käyttää siellä, mistä kollegat ja asiasta kiinnostuneet osaavat niitä etsiä. Ne pitää julkaista kyseisen täsmälleen merkittävässä aikakauskirjoissa. Siellä käydään keskustelua nykyisessä maailmassa. Omasta näkökulmastani esimerkiksi Juha Kantasen artikkeli eurooppalaisen nautinnan alkuperästä on kiintoisa.

Mieleeni ei kuitenkaan pälkähtäisi etsiä sitä juhla-kirjasta.

Osa kirjoittajista onkin ymmärtänyt tämä niin tässä kuin muissakin juhla-kirjoissa. Artikkelien taso on siksi kirjava. On loistavia puheenvuoroja kuten Matti Saarniston artikkeli Saimaan ja Laatokan norpan eriytymisen ajoituksesta geologian näkökulmasta. Toisaalta on tekstejä, jotka on kyhätty jätteilistä, kun on tullut luvatuksi ja ystävälle kuuluu antaa jotakin hänen merkkipäivänään.

Tieteellisesti pysähdyin pohtimaan arkeologian maailmaa, koska kyse on arkeologian professorista ja useimmat kirjoittajat ovat arkeologeja. Onko arkeologia tie-de vai metodi? Tämän kirjan perusteella kallistun entistä vakavammin jälkimmäiseen. Pääosa kirjoittajista esittelee omaa tutkimusprosessiaan ja kuvailee löytöjään. Tullos onkin löydön kuvaus: sivutolkulla kerrotaan sen yksityiskohtia.

Pahimmillaan keskitytään vielä johonkin detailjiin (esim. kuvaan) ja tyydytään sen selittämiseen ilman, että etsittäisiin jotakin suurempaa kokonaisuutta tai ilmiötä, johon detailji kuuluu. Tuukka Talviokin esittelee tutkimushistoriaa ja kuvaa Turussa keskiajalla löytöjä koloita otsikkonsa mukaisesti. Hän ei pohdi lainkaan, mitä tämä rahanlyönti tarkoittaisi, ja tuntuu olevan tietämätön asiasta käydystä historiatieteellisestä keskustelusta. Tieteen pitäisi olla yleistävämpää ja ratkaista jokin ongelma. Metodi on keino etsiä, kuvata ja työstää

lähteitä tieteellistä johtopäätelyä ja teorianmuodostusta varten.

Asiassa on myös toinen puolensa. Tieteet ovat yhä laajemmin monitieteistymässä. Jos pitäydytään vain oman alan kirjoituksissa ja lähipiirin mielipiteissä, supistetaan juuri oman alan merkitystä, kun ei osallistuta kuin omiin keskusteluihin. Useissa artikkeleissa nojautaan vain arkeologiseen ja pahimmillaan vain suomalaiseen kirjallisuuteen, koska tämä riittää löytöesineen kuvaukseen. Luulisi, että olisi arvokasta tuntee ympäristössä käyty historiatieteellinen keskustelu. Se voisi auttaa oman tutkimusmateriaalin avaamisessa. Tarkasti ottaen tämän tunteminen on jopa velvollisuus, jos esittää historiaa koskevia väitteitä. Pelkän arkeologisen tutkimuksen tunteminen ei tähän riitä, eikä vanhentuneen populaarihistorian lukeminen auta, vaan vain sotkee.

Näinpä tekstissä kummittelee 1800-luvun kansallisromanttinen käsitteistö muinaiskansoista ja -heimoista alkaen. Tähän ei kukaan vakavasti otettava historioiden sija enää usko. Kun Aki Arponen pohtii puuvillan ja silkkin alkuperää pohjoisessa, hän tuntee vain Länsi-Euroopan yhteydet. Kuitenkin Novgorodissa ja Arkangelissa oli kaupan aasialaisia kankaita ja sinne tuli kauppiaita Kaukasiasta. Näillä oli yhteytensä ainakin Baltian kaupunkiin. Tätä ei voi lukea vanhasta ja perinteisestä suomalaistutkimuksesta.

Sinänsä kiintoisassa artikkelissaan ”leppäukoista”, rahoista, magiasta ja haudoista Juha Ruohonen äimistelee turhaan Tervon Kuoliosaaren 1720-luvun vainajan äärellä. Jos hän olisi lukenut nykyaikaista historian tutkimusta, hän tajuaisi, että valtakunta ei suinkaan ollut todellistunut periferioissa tuolloin. Kaikki ihmiset eivät oleet kirkkojen kirjoissa eikä kirkkolaki heitä saavuttanut. Itse asiassa kirkkojen hautausmaita on tuskin kuvattu ajan itäsuomalaisissa kylä-

kartoissa. Silti ihmiset kuolivat, ja sukulaiset hautasivat heidät perinteisillä tavoillaan. Tämä oli syrjäseuduilla pääsääntö eikä vain sotien aikainen poikkeus. Olisikin ollut mielenkiintoisempaa miettiä löytöä nykyaikaisen historian kirjoituksen pohjalta: kuinka hitaasti eurooppalainen kristillinen valta on tunkeutunut Suomen erämaihin. Melkein nykyisyyteen asti muinaiskulttuuri on elänyt ja muovautunut ja lopulta kristillistynyt. Viitaaamalla vanhentuneisiin kuntahistorioihin ja niiden harrastelijamaiseen uskoon Suomen kristillisyydestä jo ”keskiajalla” ei päästä kovin pitkälle.

Hirvein esimerkki tästä on kuitenkin Björnar Olsenin artikkeli arktisen alueen keskiaikaisista monihuoneisista taloista. Siinä erinomainen tutkimushypoteesi kompastuu täyteen asiantuntemattomuuteen selityksessä. Kirjoittaja yrittää pakottaa havaintonsa teoriaan idän ja lännen kilpailusta, jota toki kansallinen venäläinen historian tutkimus hellii. Venäläisten näkemykset perustuvat pitkälti Karamzinin 1800-luvun kirjoituksille, jotka tukeutuvat 1700-luvun Tatishtshevin mielikuvitukseen, varhaisuudenajan moskova-laiskronikoihin ja pyhimyselämäkertoihin, jotka eivät ole keskiajalta. Nykyisen käsityksen mukaan alueella oli yksittäisiä kauppiaita, mutta ”venäläinen valta” tunkeutui sinne vasta 1400-luvun lopun jälkeen. Näyttäisi siltä, että Olsenin kuvailemat talot heijastavat pohjoiseen tunkeutuvaa kuninkaanvaltaa ja valtakuntaa. Olisi ollut hauska lukea, mitä hänen materiaalsina oikeasti kertoo, jos hän tuntisi nykyaikaista historian tutkimusta.

Onko sitten juhlakirjalla asemaa tämän päivän yliopistomaailmassa? Juhlakirjat ovat JUFO:n O-kategoriassa. Siten ne eivät tuota yliopistolle ja sen tulosyksiköille yhtään rahaa, jota pitäisi olla, jotta professorienkin palkat voitaisiin

maksaa. Yksiköiden (laitos, tiedekunta, osasto) on nykyisin sijoitettava resurssinsa (rahat ja henkilöstön työtunnit) niin, että niistä tulee tuloja. Ei ole mahdollista käyttää resursseja sellaisten julkaisujen tuottamiseen, joista ei muodostu tuloa. Näin on asiakas eli opetusministeriö päättänyt.

Yliopistolaitos on kokenut viime vuosina valtavan muutoksen. Monia arvokkaita perinteitä on tuhoutunut. Näin on käynyt tehokkuuden ja markkinoiden alttarilla koko yhteiskunnassa muutenkin. Juhlakirjaperinne on ilmeisesti yksi uhri tässä joukossa. On ikävää, kun vanhasta joutuu luopumaan. Voi kuitenkin kysyä, onko tämä tieteen näkökulmasta sittenkin hyvä asia: julkaiseminen selkiytyy ja keskustelut keskittyvät tietyille forummeille. Näin yhä laajeneva ja monitieteistyvyyttä edistävyyttä saavuttaa tärkeät puheenvuorot, eikä se ole enää pienten kaveripiirien ja kahvipöytäkeskusteluiden varassa.

Juhlakirjoihin uppoaa myös todellisuudessa kohtuuttomasti resursseja. Ajatellaanpa tämänkin kirjan vaatimaa työtä ja vaikka vain kielentarkastukseen menneitä rahoja: tieteellisesti ja ammatillisesti ne olisi kannattanut kohdistaa muuten. Jos ollaan sitä mieltä, että humanistiset tieteet ovat edelleen taiteita, olen tietenkin väärässä. Luulen vain, että tämä ei ole nykyisessä maailmassa mahdollista.

– JUKKA KORPELA

Pitkä tie politiikan marginaalista päätöksenteon eturiviin

Taina Huttunen: Pitkä tie Pohjois-Karjalasta Arkadianmäelle. Naisten edustajaehdokkuudet ja naiskansanedustajien kouliintumishistoria 1907–1999. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies N:o 47, 2012. 270 s.

Taina Huttunen on tutkimuksessaan keskittynyt sen selvittämiseen, miten naiset valikoituivat kansanedustajaehdokkaiksi ja kansanedustajaksi Pohjois-Karjalan alueen kulloinkin käsittävistä vaalipiiristä aikaperiodilla 1907–1999, ja millainen oli heidän kouluttutumishistoriansa. Näkökulma on siis alueellinen, mutta kokonaiskuvan luomiseksi tutkimuksessa verrataan paikallisten naisehdokkaiden saamia äänimääriä sekä ehdokas- ja kansanedustajapaikkoja koko maan vastaaviin lukuihin. Tutkimuksen yleistä mielenkiintoa lisäksi, jos käytettävissä olisi ollut vastaava tutkimus toisesta vaalipiiristä esimerkiksi Länsi-Suomesta, jonka vaalituloksiin Pohjois-Karjalan vaalituloksia olisi verrattu. Tällaisen tutkimuksen puute ei toki ole väittelijän vika. Huttusen tutkimus tuo tarpeellisen lisän suomalaisten naisten poliittisen tasa-arvon edistymistä koskevaan keskusteluun ja tutkimukseen.

Lähtökohdiltaan tutkimus on sijoitettu naisten poliittisen toiminnan tutkimustraditioon, johon se epäilemättä kuuluukin. Pohjois-Karjalan valikoitumista tutkimuskohteeksi perustellaan sillä, että se on vähän tutkittu maaseutuvoit-

toinen alue sekä sillä, että se rajautuu Venäjään. Tällaisia alueita Suomessa on varmasti muitakin, joten valinnan tieteellistä relevanssia olisi voinut kirkastaa jollain muulla tavoin. Kun myöskään Venäjä-kytkennällä ei vaikuta olleen juuri minkäänlaista merkitystä alueella käydyssä vaalikampanjoinnissa, perustelu ontuu – ja on huomattava, että mikäli Venäjä-argumentilla olisi kampanjoitu, olisi se koskenut myös miehiä eikä vain naisehdokkaita.

Tutkimuksen alussa olisi voinut lyhyehkö katsaus suomalaisen äänioikeusliikkeen historiaan. Tämä olisi ollut sitäkin perustelumpaa, kun koko tutkimuksen lähtökohta on yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden myöntäminen, joka antoi sekä vaali- että äänioikeuden myös naisille. Oli myös ollut mielenkiintoista tietää, miten Pohjois-Karjalassa yleensä suhtauduttiin poliittisten oikeuksien myöntämiseen naisille. Se kuitataan tekstissä muutamalla lauseella, joiden perusteella asia ei juuri selviä.

Taustoittavana teoreettisena viitekehystenä tutkimuksessa on ollut professori Heikki Paloheimon edustuksellisen demokratian kolmivaiheinen malli, jossa hän nimitää demokratian varhaisinta vaihetta 1907–1939 eliittidemokratian kaudeksi, toisen maailmansodan jälkeistä aikaa 1980-luvulle saakka puoluevetoisen demokratian kaudeksi ja 1900-luvun kahta viimeistä vuosikymmentä yleisödemokratian kaudeksi. Löyhänä ja taustoittavana viitekehystenä mallia on onnistuneesti sovellettu tutkimuksen tulosten analysoinnissa.

Pitkä tie Pohjois-Karjalasta Arkadianmäelle -tutkimuksen perustana ovat sekä kattavat arkistoaineistot että laaja tutkimuskirjallisuus. Lisäksi tekijä on haastatellut muutamia kansanedustajana toimineita pohjoiskarjalaisia naisia. Vaaliaineiston analysoinnin käsitelytapa on mekaaninen ja jossain määrin luettelomainenkin, ja nämä

seikat vähentävät paikoin työn tieteellisyden vaikutelmaa.

Keskeisinä tutkimuskysymyksinä ovat olleet, miten ja mitä kautta naiset rekrytoituivat edustajaehdokkaiksi ja miten he tässä työssä kouliintuivat. Tutkimuksessa arvioidaan naisjärjestöjen roolia edustajaehdokkaiden värväämisessä ja heidän puolestaan tehdyn vaalityön kannalta. Naisehdokkaiden vaaliteemat ovat liittyneet perheiden, äitien ja lasten hyvinvoinnin edistämisen lisäksi paikallisiin oloihin ja niiden parantamiseen.

Tutkimus on jaoteltu viiteen pääluokkaan, jotka sisältävät yhteiskunnallisten murrosvaiheiden mukaan määritellyt vaalijaksot. Jaotelu on looginen ja perusteltu. Kuitenkin samanlainen käsittelytapa jokaisessa luvussa tekee mekaanisen vaikutelman: jokainen pääluokkaa alkaa esittelyllä kyseisenä vaalijaksona pidettyjen vaalien puolueista, ehdokasmäärästä, valittuja kansanedustajia koskevista prosenttiosuuksista sekä naisten saamista äänistä, ja muistuttaa enemmän vaali- tai puoluetutkimusta kuin varsinaista historian-tutkimusta. Kirjallista selvitystä paremmin tilannetta valaisevat graafiset sekä numeeriset taulukot, joista saa helposti yleiskuvan kulloisestakin tilanteesta. Kuudes pääluokka esittelee yhteenvedonomaaisesti vaalipiiristä eduskuntaan valitut naiset.

Vaalipiirin kansanedustajaehdokkaina koko tutkimusperiodin aikana oli 309 naista, joista valituksi tuli kaksikymmentä. Suhteellisen vaatimattomaan lukuun sisältyy kuitenkin se, että monet naisista valittiin useita kertoja. Nimihaakemiston puuttuminen on harmillista, sillä se olisi ollut välttämätön runsaasti nimiä sisältävässä tutkimuksessa. Naisten osuus vaalipiirin sekä ehdokkaista että kansanedustajaksi valituista oli kolmesta seitsemään prosenttiin alhaisempi kuin koko maassa. Ajanjaksolla 1919–1939 vaalipiiristä valittiin

vain yksi nainen kansanedustajaksi, mikä tarkoittaa 1,1 prosenttia, kun vastaava osuus koko maassa oli kahdeksan prosenttia. Vaattomattomaan tulokseen vaikutti epäilemättä äänestysprosentin lasku kaikissa periodin vaaleissa, naisten haluttomuus ryhtyä ehdokkaaksi naisjärjestöjen kannustuksesta huolimatta sekä naisehdokkaiden epäedullinen sijoittelu äänestyslistoille. Tässä suhteessa seuraava tutkimusperiodi 1945–1962 toi muutoksen, kun vaalittavan muutos usean ehdokkaan listoista yhden ehdokkaan listoihin soi naisille paremmat menestymisen mahdollisuudet.

Kansanedustajan uran aukeneminen pohjoiskarjalaisille naisille on ollut hidas ja pitkä prosessi. Vaikka kirjoittaja useassa kohtaa syyttää tästä miehistä päätäntäkulttuuria, on ilmeistä, että vähintään yhtä suuri ellei suurempi syy on ollut naisten vähäinen halukkuus asettua ehdokkaaksi vaaleihin. Etenkin maaseudulla vallinneet ajattelutavat olivat useassa tapauksessa syynä siihen, että naiset eivät lähteneet ehdokkaiksi. Motivaatiota vähensi sekin, että ennen yhden ehdokkaan listoihin siirtymistä naisia sijoiteltiin ehdokaslistoille epäedullisesti miesehdokkaisiin verrattuna. Mutta etenkin jos ajatellaan aikaa ennen toista maailmansotaa, tilannetta ei voi pitää erityisen outona, sillä naisten saamat oikeudet ja muodollinen tasa-arvo olivat Suomessa vielä nuoria: vaikka yleinen ja yhtäläinen äänioikeus saatiin jo vuonna 1906, kunnallisissa vaaleissa samaan tilanteeseen päästiin vuonna 1917 säädetyllä lailla. Vasta vuonna 1922 naimisissa olevat naiset saivat luvan tehdä työtä ilman miehen lupaa eli solmia itsenäisesti työsopimuksen, ja kokonaan miehen edusmiehisyydestä vaimo vapautui vuonna 1930 säädetyllä avioliittolailla. Tämän jälkeen lainsäädäntötyöllä on huomattavasti kohennettu niin naisten kuin las-

tenkin asemaa ja oikeuksia yhteiskunnassa. Matkaa täydelliseen tasa-arvoon naisten ja miesten välillä on kuitenkin vielä taivallettavana.

Yksi Huttusen keskeinen tutkimustehtävä oli tarkastella kansanedustajaksi valittujen kouliintumishistoriaa. Vaikka tähän liittyviä faktoja tekstissä vilahtelee aiemminkin, asiat tuodaan yhteen viimeisessä varsinaisessa käsittelyluvussa. Kuten yhteiskunnassa yleisemminkin, myös naiskansanedustajaehdokkaiden yleinen koulutustaso on ajan kuluessa jatkuvasti noussut. Vaalipiiristä kansanedustajaksi valitut naiset olivat alusta saakka kouliintuneet erilaisissa puoluetehävissä sekä naisjärjestöissä, ja viimeisimmässä tutkimusjaksossa myös erilaisissa kunnallisissa luottamustehtävissä. Sinänsä lopputulos on arvattava eikä sisällä yllätyksiä, mutta saa tutkimuksessa tieteellisen vahvistuksen. Naisjärjestöjen merkittävä rooli naisten rekrytoinnissa kansanedustajaehdokkaiksi tulee tutkimuksessa selvästi todennettua.

– KRISTINA KALLEINEN

Naiset ja kielto- lakikulttuuri

Aija Kaartinen: Kansan raittiusdeksi ja kotien onneksi. Naisten kieltoalakimielipiteet ja toiminta kieltoain puolesta ja sitä vastaan 1919–1932. SKS 2011. 350 s.

Aija Kaartisen tutkimus tarkastelee suomalaisen alkoholipolitiikan merkittävää käännekohtaa, jossa leikkautuvat sosiaalishistorian, poliittisen historian ja naishistorian tärkeät kehityslinjat. Kaartisen tutkimuksen keskiössä on naisten kieltoalasia koskevien mielipiteiden kehitys sekä toiminta kieltoain

puolesta ja sitä vastaan. Tästä rajatusta lähtökohdasta työ pyrkii vastaamaan laajempaan kysymykseen naisten asemasta ja toimintamahdollisuuksista itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeisen ajan Suomessa.

Kaartisen tavoite on täydentää aikaisempaa hallituksen, eduskunnan ja puolueiden kieltoalakipolitiikkaan keskittyntä tutkimusta katseella ”alhaalta” ja kartoittaa mielipideilmaston muutosta, keskustelua ja toimintaa, joka johti kieltoain kumoamiseen kansanäänestyksen perusteella. Samalla ohjelmallisena tavoitteena on ylittää aiempaa tutkimusta leimannut ”sukupuolisokeus”. Tutkimuksen lähtökohta on jo aikalaiskäsitksille tunnusomainen ajatus kieltoain naisten lakina, mutta Kaartinen tarkastelee sitä kriittisesti uudesta näkökulmasta. Tutkimus yhdistää kieltoain poliittisen historian tulkintaan sosiaalishistoriallisen mentaliteettien tutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen menetelmiä ja näkökulmia. Teoreettisesti ja käsitteellisesti tärkeä on Michel Foucault’n dispoiviin käsite, jonka avulla pyritään hahmottamaan Kaartisen kieltoalakikulttuuriksi kutsuma toimintojen ja ilmiöiden kokonaisuus.

Kaartinen kehittää aikaisemman sukupuolirooleja käsittelevän tutkimuksen pohjalta tiivistetyn kuvan äitiyskäsitusten kehityksestä. Hänen tulkintansa keskiössä on ”snellmanilainen” käsite kansallisesta äitiydestä, joka saa kenties liiankin suuren painoarvon. Ei ole syytä epäillä, että ”snellmanilaisiin” tai jopa ”topeliaanisiin” käsitteisiin naisten äitiydestä vedottiin ahkerasti retoriikassa, jolla perusteltiin erilaisiakin kieltoalakikantoja. Toisaalta Kaartisen tältä pohjalta tuottama näkemys snellmanilaisesta poliittikkäkäsitteestä ikään kuin ajan hegemonisen ajatusmuotona tavoittaa varsin kapeasti ja jopa karikatyyrimaisesti vuosisadanvaihteen poliittisen kulttuurin

kirjoa ja yhteiskunnallisten liikkeiden käytäntöjä. Tässä mielessä tutkimuksen näkökulmaa olisi ollut varaa syventää suhteessa uusimpaan poliittisen historian ja yhteiskunnallisen järjestäytymisen historian tutkimukseen. Erityisesti vuoden 1905 suurlakkoa tarkasteleva uudempi tutkimus tarjoaisi hyödyllisiä näkökulmia politiikan kielen ja käytäntöjen muutokseen, joka epäilemättä kosketti myös naisten järjestäytymistä ja kieltolakikysymyksessä sovellettuja strategioita.

Työn keskeistä antia on tulkinta raittiusliikkeessä toimimisen sukupuolenmukaisesta hyväksyttävyydestä. Määrittelemällä lisääntymisen ja lasten kasvatuksen sukupuolimääräytyneeksi tehtäväkseen naiset pystyivät alkoholista puhuessaan tuomaan esille miehelle alisteisen asemansa epäkohdat hienovaraisesti, miehiä loukkamatta. Valittu strategia heijastui myös toiminnan muotoihin. Naisille tyypillistä oli vanhakantainen adressien kerääminen ja erillisjärjestöissä toimiminen. Kaartisen mukaan erilleen vetäytyminen ja kiertoteitse toimiminen oli osa strategiaa, jolla miesten hallitsemman järjestelmän saattoi kiertää. Erityisesti sosialidemokraattisten naisten harjoittamana se oli myös menestyksellinen tie asemien vahvistamiseksi.

Toinen tärkeä kontribuutio on tulkinta siitä, miksi järjestäytynyt työväki ja sosialidemokraattisen puolueen kannattajakunta kääntyivät kieltolakia vastaan. Kaartisen mukaan työväenliikkeen kieltolakitaistelu uuden ihanteellisen työväenkuulttuurin luomiseksi ei sopinut yhteen sen paremmin perinteisen kansankuulttuurin mallien kuin modernin yksilöllisen maailmankuvan kanssa. Kieltolakikeskustelun hallitsevana piirteenä oli ristiriita yhtäältä mediassa ja järjestöjen sisäisissä julkisuuksissa ilmi tuodun raittiutta ja kieltolakia puolustavan diskurssin ja toisaalta yhteiskunnallisten käytäntöjen ja

sellaisen arkijulkisuuden diskurssin välillä, jossa alkoholi oli vahvasti läsnä. Eliitti vastusti kieltolakia ja uhmasi sitä käytännössä; järjestäytynyt työväenliike oli julkisesti yhtenäisenä kieltolain kannalla, mutta väestöryhmät, joita sen piti edustaa, eivät halunneet panna kieltolakia toteen omalla kohdallaan.

Kaikkineen Aija Kaartisen väitöskirjatutkimus on kunnianhimoinen tutkimusavaus, joka liikkuu rohkeasti sosiaalhistorian, poliittisen historian ja sukupuolentutkimuksen kentällä. Hän onnistuu hyvin tavoitteissaan luoda monivaihteisempi kuva kieltolain sosiaalhistoriasta ja erityisesti naisten roolista kieltolain säätämässä ja kumoamisessa. Sen sijaan ainakin poliittisen historian tutkija olisi odottanut reippaampaa irrottautumista ylätasoon puoluepoliittisesta tulkintaraamista ja naisten toiminnan ja mielipiteiden yhdistämistä rohkeampaan tulkintaan sisällissodan jälkeisistä yhteiskunnallisista valtarakenteista ja niitä ylläpitävistä ja oikeuttavista ”valkoisen Suomen” hegemonisista ajattelutavoista.

Kaartisen tutkimus tuo merkittävän kontribuution raittiusliikkeen ja kieltolain tutkimukseen. Se kiinnittyy luontevasti sosiaalhistorian ja sukupuolentutkimuksen kansainvälisiin teoriakeskusteluihin, ja onnistuu myös kyseenalaistamaan aikaisemman ”kostean ja miehisen” kieltolakikuvan. Tutkimus on kieleltään sujuva ja argumentaatioltaan ja lähdeytöskentelyltään tieteellisesti pätevää työtä. Käytetty aineisto on suhteellisen laaja ja tarjoaa pitävän pohjan esityille tulkinnoille.

Aija Kaartisen väitöskirjatutkimuksen erityinen vahvuus on eittämättä sen edustama alhaaltapäin lähtävä mikrohistoriallinen näkökulma. Naisten mielipiteisiin ja toimintaan rajattu kysymyksenasettelu on perustana selkeälle jäsenyykselle ja juonenkuljetukselle.

Hyödyntämällä kulttuurintutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen uusia teoriakeskusteluja Kaartinen osoittaa, miten eliitin rakentama moderni Suomi ei kiinnittynyt yksin korkeisiin ihanteisiin, vaan sen muotoutumiseen vaikuttivat myös tavallinen kansa, kansalaisten järjestöt ja naiset toiminnallaan ja mielipiteillään.

– ILKKA LIIKANEN

Relander presidentinlinnassa

Vasara, Erkki: Raskailta tuntuvat askeleet. Presidentti Lauri Kr. Relanderin elämäkerta. WSOY 2013. 830 s.

Tasavallan toinen ykkösviran haltija, Lauri Kristian Relander, on nimi, joka usein unohdetaan, kun koetetaan palauttaa mieleen itsenäisyyden alkuaan presidenttejä. Jos hänet muistetaan, silloinkin usein väärin – ainoana virkaan valittuna ”mustana hevosenä”. Relander oli kuitenkin juuri vaalien alla asetettu virallinen ehdokas. Unohdusta on edesauttanut, että valtaosa Relanderin presidenttikaudesta oli aikaa, joka muutenkin jää vähälle huomiolle – rauhallisen kehityksen aika ilman kansakunnan kohtaloa tai olemusta ravistellutta draamaa, ei herätä mielenkiintoa. Kriisi toki saatiin marraskuusta 1929 alkaen, mutta siinäkin Relander jää yleisessä tietoisuudessa suurempia meriittejä keränneiden nimien, kuten Svinhufvudin, Ståhlbergin ja tavaltaan Mannerheiminkin varjoon. Ja jos Relander muistetaan tästä yhteydestä, yleensä negatiivisesti: miehenä, joka myönnytteli lapualaisille, otti vastaan talonpoikaismarssiin, kätteli Kosolan ja tarjosi

hänelle Senaatintorilta kyydin presidentin omassa virka-autossa. Populaarin Relander-narratiivin syntyemiselle asetelma on ollut todella no-win-situation.

Erkki Vasarakin pohtii, oliko Relander sankaripresidentti ja ansaitseeko hän elämäkerran. Tämä on tarpeetonta, sillä sankaruuden arviointiin ei ole yleispätevää mittaria, ja elämäkerran voi ”ansaita” millä tasolla tahansa. Elämäkertatutkimus on jo vuosikymmeniä ollut kiinnostunein kohteistaan näiden edustamien viiteryhmiensä kannalta, ja kohteiden osalta tutkimussuunnitelmissa on ollut havaittavissa jopa lievää ennakkoluuloa ”valtiomiehiä” kohtaan – ruohonjuuritason tutkiminen koetaan joskus modernimmaksi ja tieteellisemmäksi, ellei peräti ylevämmäksi ratkaisuksi. Toki tavallinen lukija on konservatiivisempi, sillä useimmiten hän hakee samastumis- tai kavahtamiskohteita, ihmisiä, jotka ovat hänelle esikuvia tai varoittavia esimerkkejä. Mutta tieteellisessä biografiatrendissä Thomas Carlyle on ollut vainaja jo kauan.

Erkki Vasaran työ on yhdellä sanalla ilmaistuna massiivinen, 830 sivua tiheällä tekstinasettelulla. Moni, jolla on ollut taipumusta kirjoittaa turhan paksuja kirjoja – allekirjoittanut mukaan lukien – huokaisee ehkä salaa helpotuksesta. Viimeinkin voi heristää sormea ja sanoa vakaasti toiselle: ”Puolet pois, vähintään!” Tällaisen kuvan Vasaran teksti eittämättä jättää. Esille nostetaan melkein kaikki prosessit, joita Relanderin kuuluisista päiväkirjoista löydetään, ja detaljit kuurnitaan todella perusteellisesti.

Kieltämättä Vasara tekee sen, mitä hän on lähtenyt tekemään, ammattitaidolla ja ansiokkaasti. Hän on päässyt kohteensa nahan alle ja esittää realistisia, uskottavia tulkintoja, ei heroisoi eikä demonisoi kohdettaan, vaan sijoittaa tämän aikaansa ja pyrkii ymmärtämään tämän toiminnan perusteet ja psykologian.

Tästä huolimatta vaikutelmaksi jää, että tämä tiiliskivi ei läheskään täytä Relanderin kokoista tutkimusaukkoa. Yksi näkökulma on katettu; hiukan ironisoiden voisi sanoa, että tutkimuksen oikea nimi olisi ollut ”Relander presidentinlinnassa”. Mutta kiinnostavampaa kuin perata kaikki yksityiskohteisesti olisi ollut syventää kuvaa näkökulmilla, jotka nyt sivuutetaan – tai kuitataan nopeasti.

Tämä on seurausta jo lähdepohjasta, jota Relanderin päiväkirjat dominoivat. On outoa, että lähdeluettelossa on Relanderin yksityiskokoelman lisäksi vain yksi muu kokoelma (jonka senkin merkitys on kokonaisuudelle hyvin marginaalinen) – eikä siellä ole lainkaan ulkomaisia arkistolähteitä tai edes Suomen ulkoministeriön arkistolähteitä, vaikka kohteena on henkilö, joka perustuslain mukaan määräsi Suomen ulkosuhteista.

Detaljien valtavasta massasta on vaikeaa kaivaa esille sitä, mitä lukija eniten kaipaisi Relanderin oman linjan ja persoonan lisäksi – selkeää tulkintaa 1920-luvun ja sitä seuranneen lapualaiskriisin poliittisista mentaliteeteista ja toimintatavoista. Millainen vuosikymmen 1920-luku lopulta oli, ja miksi silloin toimittiin niin kuin toimittiin? Millaiset ajattelutavat ja taakat vuosikymmen peri aiemmilta vuosilta? Oliko se vain alkusoittoa 1930-luvulle? Miksi demokratia ei ollut kaikille itsestäänselvyys (oikeastaan se oli siinä muodossa, missä me sen tunnemme, itsestäänselvyys tuskin kellekään)? Mitkä olivat ne itsestäänselvykset, joita nykyisin on paljon vaikeampi mieltää ja joita herkästi katsotaan anakronistisesti hyvä–paha-kysymyksinä – kuten meritokratian, autoritaarisuuden, koulutususkon, uskonnon ja kansallismielisyyden vaikutukset? Oliko vuosi 1918 vaikutuksiltaan niin kaiken kattava ja ratkaiseva kuin on tapana uskoa – olihan ihmisten ajattelutavoissa ja perinteissä paljon muutakin, suu-

rin osa vielä voimakkaammin juurtunutta?

Toki nämä kysymykset liittyvät enemmän ympäristöön kuin suoraan Relanderiin. Mutta, kuten jo mainittiin, elämäkertatutkimuksen suuntana on jo pitkään ollut valaista kohdettaan ryhmänsä edustajana ja tarkastella vuoro vaikutussuhdetta, jossa ryhmä muokkaa kohdetta ja kohde ryhmää. Kaikki edellä mainittu vaikutti myös Relanderiin itseensä ja pelikenttään, jossa hänen oli toimittava. Hän eli oman aikansa itsestäänselvyksien ja ajattelu- ja toimintatapojen keskellä.

Kun vielä kysymyksessä on presidentti, tähän liitetyt odotukset, symboliset arvot ja jopa mahdolliset viholliskuvat ovat todella merkittäviä eivätkä edes rajoitu kotimaahan. Relander itsekin panosti unelmaansa ”Pohjolan Locarnosta” ja tavoitteli toisiaan lähentyvien Skandinavian ja Baltian maiden yhteistyötä englantilais-saksalaisen sateenvarjon alla. Tässä elämäkerrassa ei kuitenkaan ole lainkaan lähdeä hyödyntämään ulkomaisia diplomatian arkistolähteitä. Jo omasta kokemuksestani voin sanoa, että ainakin Ruotsin ja Saksan lähettiläraporteista olisi löytynyt mehkukkaita kuvauksia. Saksan lähettiläs suorastaan vauvautui, kun vastaanotolla presidentti alkoi muistella omia opiskeluaikojaan Saksassa ja liikutui sanoistaan kyynelten partaalle.

Mutta sen, mitä Vasara on lähtenyt tekemään, hän tekee kunnolla – moittia voi vain käsittelyn ylenpalttisesta laajuudesta. Relanderin persoona ja toiminta käyvät selville, ja kuvaukset esimerkiksi Relanderin motiveista Lapuan liikkeen tyyntelyssä ja turhautuminen Ståhlbergin täydelliseen kieltoinjan tässä asiassa käyvät hyvin ilmi. Relanderille painoi paljon argumentti ”kunnan miehistä”, jotka olivat valituneet liikaa, ja Ståhlbergin valitseman linjan hän katsoi johtavan väistämättä konfrontaa-

tion. Eikä hän voinut olla päiväkirjassaan piikittelemättä, ettei Ståhlbergkaan ollut ollut yhtä joustamaton legalisti ollessaan itse vastuuasemassa.

Ei myöskään voi sanoa, ettei yleisiä tulkintoja olisi lainkaan – ne vain tuntuvat hukkuvan detaljimassaan. Työ on tunnollista, ja alun tiettyjä epätarkkuuksia lukuun ottamatta punakynää ei juuri tarvinnut käyttää pikkuvirheiden merkitsemiseen. Mainittakoon kuitenkin, että vuonna 1906 saatiin uusi valtiopäiväjärjestys, ei hallitusmuotoa (s. 37); aivan koko senaatti ei ollut venäläinen edes Seynin aikana, vaikka puolueet eivät sinne enää edustajiaan laskeneetkaan (s. 51); ”suomettarelaiset” eivät hyväksyneet vuonna 1917 valtakia (s. 58); Alkio ei ”joutunut” tapaamaan von der Goltzia, vaan ylisti tätä omanakin päiväkirjansa mukaan vilpittömästi, ja haaveili Itä-Karjalasta (s. 74, 75); Castrénin hallitus ei esittänyt presidentinvaalia eduskunnan toimeenpanemaksi, sen muutoksen teki valiokunta (s. 86); Sasu Punasen oikea nimi oli Yrjö Räisänen, ei Yrjö Rantanen (s. 123). Tekstissä seikkailee myös suurlähettiläitä aikana, jolloin Suomessa tai Suomalaisella ei heitä ollut. Eikä kaikki, mikä Suomessa oli sotien välillä SDP:stä vasemmalla, ollut yksiselitteisesti ”kommunisteja”. Mutta aivan valtaosa näistä epätarkkuuksista on tekstin alkuosassa, niiden kokonaisuus koko valtavana tekstimassassa on minimaalinen, eivätkä ne juuri koskaan liity suuriin asioihin.

Toisaalta vaikutelmaksi jää, että mitään suuria virheitä tai ristiriitaisia tulkintoja ei herkästi tule, kun ote on referoiva. Lisäksi suurten asioiden tulkinnat perustetaan useimmiten jo olemassa olevaan tutkimukseen. Tämä on sääli, sillä Vasara kyllä osoittaa, että resurssia olisi ollut toisenkinlaiseen otteeseen. Esimerkiksi loppuluku on analyysinä Relanderista loistava ja

sivujen 447–455 erittely tämän luonteenlaadusta ja toimintatavoista on todellinen helmi. Miksi käsittelytapa ei olisi voinut lähteä laajemminkin tällaisista näkökulmista?

Edellä esitetystä kritiikistä huolimatta lopputase Erkki Vasaran Relander-elämäkerrasta on toki positiivinen. Tutkimus on ansiokas ja arvokas, ja on erinomaista, että se on tehty. Mutta pahaa pelkään, että kovin moni ei jaksa lähteä punnitsemaan tasetta, kun kirjan koko ja ilmiasu ovat niin haastavia – ja silloin Relander jää helposti yhtä tuntemattomaksi kuin aikaisemminkin.

– VESA VARES

Akateemisen Karjala-Seuran maanpuolustustyö

Kullervo Leinonen: Isänmaa vaarassa. AKS:n maanpuolustustyö 1922–1939. Studia Historica Septentrionalia 68. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys 2013. 325 s.

Historian tutkimuksessa ja kirjallisuudessa Akateeminen Karjala-Seura yhdistetään usein aitosuomalaisuuteen, kommunismin vastaiseen taisteluun, heimotyöhön sekä läheiseen suhteeseen Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) kanssa. Pääosan huomiosta ovat vieneet järjestön poliittisuontoiset tempaukset ja värikäs kielenkäyttö.

Maailmansotien välisenä aikana AKS rakensi kuitenkin määrätietoisesti myös maanpuolustushenkeä ja painotti kansallisen yksimielisyyden tärkeyttä. AKS:n tavoitteena oli eri kansanluokkien lähentäminen toisiinsa, oli kyse sitten maan-

puolustuksesta tai kielipolitiikasta. Myös suomalaisuus- ja heimotyö olivat oleellinen osa AKS:n toimintaa. Maanpuolustuksesta ja sen kehittämisestä tuli AKS:n lähes tärkein toimintamuoto 1930-luvulla. Vuosikymmenen loppua kohden seuran koko organisaatio valjastettiin maanpuolustuksellisten tavoitteiden ajamiseen.

Akateeminen Karjala-Seura on ollut suoraan tai välillisesti useiden tutkimusten kohteena. Merkittävimpiä niistä ovat Risto Alapuron väitöskirja *Akateeminen Karjala-Seura: Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla* (1973) ja Heikki Eskelisen väitöskirja *Me tahdoimme suureksi Suomenmaan: Akateemisen Karjala-Seuran historia I. Tausta, organisaatio, aatteet ja asema yhteiskunnassa 1922–1939* (2004). Kullervo Leinosen väitöskirjan viimeistelyvaiheessa ilmestyi Mikko Uolan toimittama teos *AKS:n tie: Akateeminen Karjala-Seura isänmaan ja heimoaatteen asialla* (2011), joka sisältää Uolan laajan artikkelin ”Idän uhkaa vastaan: Akateeminen Karjala-Seura maanpuolustusjärjestönä”. Lisäksi Matti Klingenin ylioppilaskunnan historian neljännessä osassa (1968) ja muutamissa Helsingin yliopiston osakuntahistorioissa on käsitelty Akateemista Karjala-Seuraa myös maanpuolustusteemaa sivuten.

Kullervo Leinosen väitöskirja *Isänmaa vaarassa: AKS:n maanpuolustustyö 1922–1939* edustaa uusinta AKS-tutkimusta. Aiemman tutkimuksen runsaudesta huolimatta Kullervo Leinosen valitsema teema on originaali ja sillä on tieteellistä painoarvoa. Tutkimus sisältää runsaasti uutta tietoa ja näin ollen osaltaan täydentää, täsmentää ja selkeyttää tutkimuskuvaa AKS:n vuosien 1922–1939 maanpuolustustyöstä. Lisäksi Leinonen selvittää AKS:n näkemyksen Suomen ulkopolitiikan ja maanpuolustuksen tilasta sekä pohtii, miten seura pyrki vaikuttamaan Suomen turvallisuushaasteiden ratkaisemi-

seen. Lisäarvoa työlle olisi antanut AKS:n ulkopuolinen näkemys seuran toiminnasta.

Pääkysymyksenä on ”eri näkökulmista selvittää, millaisena AKS näki ja koki Suomen turvallisuustilanteen ja maanpuolustuksen tilan sekä miten se pyrki vaikuttamaan niihin Suomen etsiessä identiteettiään ja pyrkiessä varmistamaan paikkaansa muuttuvassa Euroopassa vuosina 1922–1939” (s. 8). Lisäksi tavoitteena on ainakin yleisellä tasolla vastata kysymyksiin, oliko maanpuolustus AKS:n kunniaakkain ja tärkein asia, ja miten seura onnistui viemään asiaansa jäsentensä ja ylioppilapiiriin ulkopuolelle. Aihetta ei ole aiemmin tutkittu valituista näkökulmista, ja Leinonen osallistuu työllään ajankohtaiseen keskusteluun eurooppalaisuudesta ja eurooppalaisesta identiteetistä.

Kysymyksenasettelussa sana ”vaikutus” on problemaattinen. On äärimmäisen vaikea osoittaa seuran vaikutusta tutkittavaan asiaan, kuten Leinonen itsekin toteaa: ”Seuran maanpuolustustyön, julkisen vaikuttamisen ja käytännön hankkeiden, tuloksia ja merkitystä on silti äärimmäisen vaikea osoittaa tai mitata” (s. 313). Huomattavasti helpompaa ja luotettavampaa on sen sijaan tutkia seuran ”toimintaa”, minkä Leinonen tuo työssään vakuuttavasti esille.

Tutkimuksen metodinen lähestymistapa noudattaa Leopold von Ranken teesiä ”wie es eigentlich gewesen ist”. Tutkimusmenetelmänä on käytetty ulkoista ja sisäistä lähdekritiikkiä. Kyseessä on aineistolähtöinen tutkimus, jossa käytetty tutkimusmetodi on perusteltu ja riittää varsin hyvin, mikäli tavoitteena on selvittää aineistoon perustuen, mitä menneisyydessä on tapahtunut. Leinonen viittaa aineistona myös muistitietoon. Tässä yhteydessä olisi voinut viitata ja avata etnologien kirjoituksia muistitiedosta ja haastattelusta. Myös lehdistön käytössä olisi voi-

nut hyödyntää lehdistöhistorian tutkijoiden käyttämiä metodeja ja lähestymistapoja.

Leinonen on kerännyt laajan ja relevantin tutkimusaineiston. Se on, kuten Leinonen itsekin toteaa, aukollista, sirpaleista ja epätasaisista, mikä on lisännyt työn haasteellisuutta. Aineisto on valittu asian- tuntevasti ja se on ehdottomasti tutkimuksen suuri vahvuus.

Tutkimus on pitkälti aineistolähtöistä kerrontaa, mutta Leinonen on pelkistänyt laajojen dokumenttien sisältöä. Lisäksi hän on yhdistänyt erilaisten lähteiden tietoja toisiinsa ilmeisen hyvällä lähdekritiikillä. Tutkimus on dokumentoitu tarkasti ja se perustuu hyvin pitkälti primaarilähteisiin, mikä on merkittävä ansio. Työssä on kuvailevia osioita, mutta myös runsaasti itsenäisiä päätelmiä ja kriittistäkin keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa.

Kirjallisuuskatsaus on laajuudeltaan ja sisällöltään asiallinen keskittyen AKS:aan ja sen maanpuolustustyöhön kohdistuneeseen tutkimukseen. Leinonen olisi voinut avata laueammin mainitsemisensä AKS:aa sivuavien tutkimusten sisältöä järjestön ja erityisesti valitsemansa teeman (maanpuolustus) näkökulmasta.

Kronologisen jäsentelyn kautta tulevat selkeästi esiin AKS:n näkemys Suomen turvallisuustilanteesta suhteutettuna maailmanpoliittiseen tilanteeseen, seuran maanpuolustustavoitteet ja keinot tavoitteeseen pääsemiseksi sekä käytännön toiminta maanpuolustustyössä. Työssä on onnistuttu varsin hyvin liittämään toisiinsa AKS:n turvallisuuspoliittinen ajattelu ja maanpuolustustyö.

Suuret linjat AKS:n näkemyksestä Suomen turvallisuustilanteesta, erityisesti ennen vuotta 1935, on jo aiemmin tunnettu. Nyt ne on kuitenkin koottu systemaattisesti yksiin kansiin ja samalla näkemys on täydentynyt ja täsmentynyt. AKS:n vaikutus Suomen turvalli-

suuslinjauksiin on epämääräinen. Varmasti yhteyksiä oli ja neuvotte-luja ja keskusteluja käytiin, mutta niiden konkreettisen vaikutuksen arvioiminen on vaikeaa. Leinonen kuitenkin osoittaa AKS:n olleen aktiivinen myös turvallisuuspolitiikan sektorilla. Uuden tiedon tuottamisen osalta tutkimuksen suurin ansio on AKS:n maanpuolustustyöhön liittyvän toiminnan kartoittamisessa. Heimo- ja suomalaisuustyö olivat tärkeä osa seuran toimintaa, mutta, kuten Leinonen kirjoittaa ja vakuuttavasti osoittaa, maanpuolustustyö oli AKS:n yhteiskunnallisesti merkittävin toimintasektori. Heimotyö jäi takalalle Neuvostoliiton voimistuttua, ja kielitaistelu puolestaan kulutti AKS:n voimia. Maanpuolustus nousi kansainvälisen tilanteen kiristymisen myötä yhä tärkeämpään asemaan seuran toiminnassa. Maanpuolustustyön motiivit, tavoitteet ja käytännön toiminta tulevat tutkimuksessa hyvin esiin.

AKS:n maanpuolustusajattelun ja -toiminnan virstanpylväinä olivat 1920-luvulla Elmo Kailan johdolla toteutetut hankkeet ”ryssäivhan” levittämiseksi ja armeijan puhdistamiseksi venäläistauksista upseereista. AKS oli myös mukana järjestämässä valistustilaisuuksia varuskunnissa. AKS:laiset jakoivat niin ikään maanpuolustusta käsitteleviä painotuotteita. AKS:laiset toimivat yhteistyössä suojeluskuntien ja lottien kanssa, ja pyrkivät edistämään maanpuolustustahtoa vaikuttamalla ylioppilaisiin (rekrytoimalla heitä ”asiamiehikseen”). Lisäksi järjestö vastusti näkyvästi asepalveluksen lyhentämissuunnitelmia, pyrki vähentämään asevelvollisuudesta vapautettujen määrää sekä pitämään huolta, että maanpuolustusopetus oli esillä kouluissa. Rajan Turva -kansalaiskeräyksellä ja Kannaksen vapaaehtoisilla linnoitustöillä pyrittiin kohtamaan puolustusvalmiutta. Maan Turva -järjestöllä oli suuri merkitys paniikkimielialan torjumi-

nessa ja henkisen puolustusvalmiuden vahvistamisessa. Näitä maanpuolustustyöhön liittyviä asioita Leinonen tuo ansiokkaasti tutkimuksessaan esiin.

Kullervo Leinonen on laatinut primaariaineistoon pohjautuvan, metodisesti perinteisen tutkimuksen, joka on teemaltaan tärkeä, materiaaliltaan arvokas ja uutta tietoa tuottava. AKS:n vaikutusta Suomen turvallisuuspolitiikkaan ja maanpuolustuksen tilaan on vaikea mitata tai osoittaa. Sen sijaan seuran toiminta näillä sektoreilla tulee hyvin esiin. AKS:n ulkopuolinen näkökulma olisi tuonut työlle lisäarvoa, mutta tällaisenaankin tutkimus on arvokas lisä historian-tutkimukseen.

– HEIKKI ROIKO-JOKELA

Kekkonen, Kekkonen, Kekkonen ja kirkko

Ville Jalovaara: Kirkko, Kekkonen ja politiikka 1962–1982. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 219. Suomen kirkkohistoriallinen seura 2011. 305 s.

Suomalainen historiantutkimus on siirtynyt hedelmälliseen vaiheeseen, kun tutkimattomien aiheiden, valkeiden sivujen ja käyttämättömien aineistojen sijasta samaa aihepiiriä lähestytään useampaan kertaan. Vanhakantaisen perinteen mukaan aihe oli tyhjennetty, jos toinen tutkija oli siitä jo julkaissut tuoreen tutkimuksen.

Ville Jalovaaraa ei väitöskirjatyön aihetta valitessa pidätellyt se, että Pekka Niiranen oli vuonna 2000 tehnyt väitöskirjan *Kekkonen ja kirkko – tasavallan presi-*

dentti Urho Kekkosen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981. Jalovaara puolusti vuonna 2007 omaa väitöskirjaansa *Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962*.

Jalovaaran vuonna 2011 julkaisussa tutkimuksessa Kekkonen, kirkko ja politiikka muodostavat kolme teemaa, jotka kytkeytyvät toisiinsa monin tavoin vuosina 1962–1982. Kekkonen ei ole tutkimuksen keskiössä, kun tekijä tarkastelee kirkon ja sen äänenkannattajan *Kotimaa*-lehden suhdetta Suomen puolueisiin vaalien alla ja vaalien välillä.

Evankelis-luterilaisen kirkon perinteisesti nöyrä suhde esivaltaan ja vahva antikommunismi loi pohjan tasavallan presidentin ja kirkon johdon yhteistyölle. Jalovaaran tulokinnan mukaan kirkon johto arvioi pitkään, että monista puutteistaan huolimatta Kekkonen oli paras turva kommunismia ja Neuvostoliiton uhkaa vastaan. Jalovaara kuvaa myös evankelis-luterilaisen kirkon taipumista – monien muiden suomalaisten organisaatioiden tavoin – Suomen valtiollisen liennytysohjelman linjoille. Neuvostoliiton uskonnollisten olojen avoimelle arvostelulle ei ollut sijaa Suomen kirkoissa.

Kirkon johto koki, että Kekkonen jätti sen yksin kamppailemaan kulttuuriradikaalien arvostelua vastaan. Lopulta arvio oli se, että presidentti oli siirtynyt rienaajien joukkoon. Kekkosen ja kirkon suhde happani, kun presidentti armahti Hannu Salaman tämän *Juhannustanssit*-romaanista saamasta jumalanpilkkatuomiosta. Jalovaara kuitenkin tulkitsee, että vuoden 1968 presidentinvaaleissa Kekkonen sai yhä kirkon tuen.

Kirja avaa näkökulmia kirkon ajankohtaisten ongelmien ytimiin. 1960-luvun lopulla vasemmistopuolueet ajoivat kirkon ja valtion eroa. Tänä päivänä kirkon ja valtion suhteet ovat kunnossa eivätkä va-

semmistopuolueetkaan 1990-luvun laman diakoniatyön nousun jälkeen ole nokkineet valtiokirkkoa, mutta seurakuntalaisten rivit ovat harvenneet melkein samaa tahtia kuin äänestysprosentti valtiollisissa vaaleissa on laskenut.

Luterilaiseen perinteeseen on Saksan talonpoikaiskapinoiden jälkeen kuulunut tietty etäisyys maallisiin valtataisteluihin. Suomessa taas valtiokirkko oli valkoisen Suomen tukipilari kansalaissodan jälkeen. Kirkko ja *Kotimaa* ohjasivat 1960- ja 1970-luvulla ääniä oikeistopuolueille, kun sosialismin ja kommunismin vaaraa piti torjua. Kirjan ansiona voi pitää kirkon uuspoliittisoidumisen kuvausta, kun instituutio koki 1960-luvulla uhkaa vasemmistoradikalismien nousun vuoksi.

Esillä on kirkon ongelmallinen ja ynseä suhde Kristilliseen liittoon, koska uskonasioita ei saanut suoraviivaisesti puoluepolitisoida ja lokeroida muita yhteiskuntaan, uskoon ja kirkkoon vastuullisesti suhtautuvia voimia epäkirjalliseksi. Kirkko ei myöskään halunnut luovuttaa yhteiskunnallista ja muuta puheoikeutta yhdelle pienpuolueelle. Kirkon pyristely irti kristillisyyttä puolueensa käytinvoimana käyttävästä poliittisesta puolueesta ei kuitenkaan onnistunut pysyvästi ja vakuuttavasti.

Jalovaara kuvaa perusteellisesti työmarkkinahistorian kannalta kiinnostavaa vuosien 1970–1971 arkipyhäkiistaa, joka oli seurausta vuoden 1970 UKK-sopimuksesta. Työmarkkinajärjestöt ja Kekkonen painostivat kirkolliskokouksen hyväksymään kolmen arkipyhän siirron viikonloppuun. Tämä siirto tapahtui riitaisemmin kuin juhanuksen siirto lauantaiksi 1950-luvulla. Kiista tuotantoelämän ja hengellisen elämän tarpeista ei ole päättynyt, vaan työmarkkinaratkaisun pohjalta selvitetään jälleen helatorstain ja loppiaisena paikkaa.

Jalovaaran suhde aiempaan Kekkos-tutkimukseen voisi olla po-

leemisempi, jos tulkinta tai näkökulma poikkeaa aiemmista tutkimuksista. Ongelmallisena voi pitää myös sitä, että tutkija vetää suoraan viivaisesti yhdysmerkit *Kotimaa*-lehden linjausten ja koko kirkon kantojen välille. Kirja tarttuu moisiin kiehtoviin tutkimuskysymyksiin, mutta ote on pääosin kuvaileva. Esitystapa, kysymyksenasettelu ja lähdepohjan rajaukset ovat toisaalta mahdollistaneet sen, että Jalovaara on pystynyt puristamaan yhteen kirjaan kaksi tapahtumariikasta vuosikymmentä suomalaisen politiikan, Kekkonen ja kirkon historiasta.

– TAPIO BERGHOLM

Työeläkkeet ja yhteiskunnan muutos

Matti Hannikainen & Jussi Vauhkonen: Ansoiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1343, Tieto 2011. 533 s.

Vilkaassa julkisessa keskustelussa eläkkeistä raapaistaan useimmiten vain järjestelmän pintakerroksia, jos asiaa peilataan Matti Hannikaisen ja Jussi Vauhkonen vankan työeläketutkimuksen tuloksia vasten. Teos tarjoaa keskusteluun tuhdin tietopakettin ja pitkän historiallisen perspektiivin, joka paljastaa ajankohtaisten keskustelujen taustoja ja aikaisempia kerroksia: uusina reformeina esitetyt teemat eivät suinkaan ole esillä ensimmäistä kertaa ja aikaisemmat päätökset ovat ohjanneet seuraavia uudistushankkeita. Teoksen luettuaan lukija voi asettaa nykykeskustelun oikeisiin mittasuhteisiinsa ja ennen muuta päästä perille siitä, että sakaleleltä kuulostavien käsitteiden

takaa löytyy selkeitä rakenteita, valtasuhteita, intressejä ja mittava tietovaranto. *Ansoiden mukaan* toimii – järeästä koostaan huolimatta – oivallisena oppikirjana, mutta sen keskeisenä ansiona on, että se tarjoaa purtavaa mitä erilaisimmille lukijakunnille, aina tutkijoista ja asiantuntijoista suomalaisesta hyvinvoinnista kiinnostuneisiin kansalaisiin saakka.

Tutkimus etenee pääasiassa kronologisesti maaseudun vanhuudenturvaa tuottaneen syytinkijärjestelmän tarkastelusta aina viimeaikaisiin työeläkejärjestelmän uudistushankkeisiin saakka. Kronologinen tarkastelu paljastaa selkeästi suomalaisen työeläkejärjestelmän uudistumis- ja muuntautumiskyvyn, vaikka sen perusuonteeseen kuuluu myös jatkuvuus ja kyky katsoa pitkälle kulloiseenkin tulevaisuuteen. Tekijät asettavat eläkkeistä käydyt keskustelut huolellisesti ja taitavin vedoin osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Teokseen sisältyy myös ansiokkaita temaattisia lukuja, joista mainittakoon erikseen pääosan teoksesta kirjoittaneen Matti Hannikaisen työeläkkeiden rahoitusta syvällisesti analysoiva luku ja Jussi Vauhkonen teoksen kokonaisuuden kannalta tärkeä työeläkeyhtiöitä käsittelevä kokonaisuus. Tutkimuksessa eläkejärjestelmän kehitystä katsotaan jatkuvasti eri toimijoiden näkökulmista, ja usein jää ihmettelemään, miten niin hajallaan olevista aineksista ja toisistaan kaukana olevista näkökannoista saatiin lopulta sorvattua – usein ”historialliseksi” luonnehdittu – kompromissi, joka termi kuvannee suomalaista työeläkejärjestelmää paremmin kuin mikään muu, vaikka senkin kilpeen on matkan varrella tullut muutamia naarmuja. Tutkimuksen kiistattomiin ansioihin kuuluu eläkekysymyksen huolellinen kontekstuaalisointi osaksi suomalaisen yhteiskunnan yleistä kehitystä ja siihen liittyviä arvomailman muutoksia.

Tutkimus pohjautuu erittäin laajaan ja monipuoliseen alkupe- räisaineistoon. Sen varassa tekijät rakentavat työeläkejärjestelmän kehityksestä vivahteikkaan kuvan, josta ei puutu dramatiikkaa ja tä- päriä tilanteita. Keskeisessä asemassa tutkimuksessa on eläkereformien valmisteluun liittyvä virallinen valmisteluaineisto, työmarkkinajärjestöjen välisissä neuvotteluissa syntynyt materiaali ja eläkejärjestelmien asiantuntijoiden yksityiset kokoelmat, jotka avaavat uusia näköaloja eläkepoliittiseen päätöksentekoon. Kirjoittajat ovat tehneet myös runsaasti haastatteluja työeläkejärjestelmän avainhenkilöistä.

Vaikka *Ansoiden mukaan* on tilaustyö, on se toteutettu tieteellisesti kunnianhimoisella tavalla. Teokseen liittyy vahvoja ja tutkimuksellisesti relevantteja kysymyksenasetteluita, jotka olisi tosin voinut avata lukijoille kootusti teoksen alussa. Teoksesta voi löytää useita ennen muuta pinnan alla kulkevia ”punaisia lankoja”. Otetakoon näistä esiin ensinnäkin kamppailu kansaneläke- ja työeläkejärjestelmän välillä, joka sähköisti pitkään keskustelua kansalaisten vanhuuden turvan järjestämisestä. Teoksessa osoitetaan tämän eläkepoliittisen vastakkainasettelun liittyneen monin säikein erityisesti maanviljelijöiden ja palkansaajien väliseen etukamppailuun, jonka taustalla oli nopea elinkeinorakenteen muutos teollistuvasta maatalousmaasta kohti teollistunutta palveluyhteiskuntaa. Järjestelmien välinen kilpailu kiteytyi suomalaisen hyvinvointivaltion peruskysymyksiin: perustuvatko eläke- ja muut sosiaalipoliittiset edut tasae- tuisuuksiin vai ansiosidonnaisuuteen ja onko vastuu sosiaalietuuksien hoidosta valtiolla vai yksityisillä laitoksilla? Järjestelmäkilpailulla oli ehkä myönteisiä vaikutuksia itse etuisuuksiin, mutta Hannikaisen mukaan siitä saattoi tulla myös suunnitelmallisen eläkepolitiikan

este: ”Eläkejärjestelmä monimutkaistui ja sen vaikutukset tulivat vaikeasti hallittaviksi”. Järjestelmäkilpailu vaikeutti kokonaisvaltaista eläkepoliittista suunnittelua ja ennakointia, ja kohdisti huomion usein kokonaisuuden kannalta toisarvoisiin seikkoihin. Ristiriita pysyi pitkään tapetilla, mutta lopulta järjestelmien yhteensovittamisessa onnistuttiin niin, että työeläkkeistä tuli painavampi ja ensisijaisempi järjestelmä, johon kansaneläkkeitä ryhdyttiin sopeuttamaan.

Toinen kiinnostava, läpi tutkimuksen menevä säie liittyy poliittisen järjestelmän ja työmarkkinajärjestöjen väliin jännitteisiin, joista löytyy selitys useille eläkepoliittisille kiemuroille. Työeläkejärjestelmä oli työmarkkinajärjestöjen luomus ja reviiä haluttiin varjella sellaisessakin tilanteessa, jossa ei päästy sopuun ja jossa oli ilmeinen vaara, että aloite siirtyisi poliittisten toimijoiden käsiin. Työeläkejärjestelmä vahvisti työmarkkinajärjestöjen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja samalla se tuki omalla painollaan keskitettyjä työmarkkinaratkaisuja, joiden osaksi työeläkerformeja ryhdyttiin leipomaan vuoden 1968 tulopoliittisesta ratkaisusta alkaen. Monissa ratkaisuissa vaikutti keskeisesti se, voitiinko niillä vahvistaa työmarkkinaosapuolten valtaa eläkepolitiikassa. Esimerkiksi ay-liike oli valmis hyväksymään palkansaajien työeläkemaksun 1990-luvun alun laman aikana sillä perusteella, että sen vastuu ja valta lisääntyivät järjestelmän kehittämisessä ja että itse ansiodonnainen järjestelmä lujittui kansaneläkkeiden kustannuksella. Työmarkkinajärjestöjen ote työeläkejärjestelmästä lujittui kun lama vuosina hyvinvointivaltion taloudellinen perusta alkoi horjua ja järjestelmää ryhdyttiin sopeuttamaan heikkenevän talouskasvun ja väestön ikääntymisen aiheuttamiin paineisiin: suunnaksi tuli etujen heikentäminen, työuria piden-

täminen ja pyrkimys kasvattaa rahastojen tuottoja.

Hannikaisen ja Vauhkoson tutkimus nostaa kolmanneksi esiin niin sanottujen eläkemiesten, eläkejärjestelmien omien asiantuntijoiden, roolin työeläkejärjestelmän synnyssä ja jatkuvassa uudistamisessa, ja myös laajempien työmarkkina-kompromissien aikaansaamisessa. Työeläkejärjestelmän oman valmistelun merkitys kasvoi erityisesti 1990-luvun alun laman jälkeisessä sopeutusprosessissa. Jatkuvasti monimutkaistunut järjestelmä, jonka virtaviivaistaminen tapahtui vasta 2000-luvulla, vaati valtavasti professionaalista tietoa, jota alan toimijat arvostivat ja jolla näyttää olleen keskeinen merkitys vaikeiden eläkepoliittisten ristiriitojen ratkaisemisessa. Alan arvostetut asiantuntijat, joista mainittakoon Teivo Pentikäinen, Juhani Salmi-nen, Jaakko Tuomikoski ja Kari Puro, tekivät laajoja tausta-aineistoja, johtivat eläkerformeja valmistelleita komiteoita ja vetivät työmarkkinaosapuolten välisiä eläkeneuvotteluja tuloksekkaasti useissa kriittisissä paikoissa, joissa uudistuksen takaraja oli käsillä ja osapuolet olivat vielä kaukana toisistaan.

Ansioden mukaan -teoksessa seurataan mielenkiintoisesti myös kansainvälisten vertailujen läsnäoloa eläkeuudistusten perusteluissa ja toteutuksessa. Tähän liittyy tärkeitä jatkotutkimuksen haasteita. Teoksen mukaan muiden maiden kehitystä seurattiin tarkasti ja jos niistä tuntui olevan apua suunnittelun uudistuksen toteuttamisessa, niitä käytettiin aktiivisesti hyväksi. Tekijät myös tekevät vertailuja erityisesti muiden Pohjoismaiden työeläkejärjestelmien kehitykseen ja sijoittavat suomalaista järjestelmää laajempaan kansainväliseen yhteyteensä.

Hannikaisen ja Vauhkoson tutkimus on erittäin tärkeä ja kirjaimellisesti painava puheenvuoro suomalaisesta ja pohjoismaisesta hy-

vinvointivaltioista käytävään monitieteiseen keskusteluun. Teoksessa onnistutaan perustelevaan vaakuuttavasti, että ”työeläkejärjestelmästä muotoutui suomalaisen korporatistmin ja kompromissipolitiikan keskeinen instituutio”. Tutkimus on siten ohittamaton niin eläkekysymysten ja hyvinvointivaltion tutkijoille kuin työmarkkina-suhteiden tutkimukselle. Se vauhdittaa toivottavasti myös laajemmin vanhuuden historiaan liittyvien teemojen tutkimusta.

– KARI TERÄS

Suomi kulttuurisen kylmän sodan näyttämönä

Joni Krekola: Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali. Like 2012. 309 s.

Kylmän sodan tutkimus on parin viime vuosikymmenen aikana levittänyt poliittisen historian ja kansainvälisten suhteiden tutkimusperinteistä kulttuurin- ja mediatutkimuksen sekä sosiaalishistorian puolelle. Diplomaattien ja armeijoiden rinnalle ovat nousseet taiteilijat, tiedemiehet ja urheilijat. Suomen ja suomalaisten osuutta tässä niin sanotussa kulttuurisessa kylmässä sodassa on toistaiseksi tutkittu verrattain niukasti. Joni Krekolan viime vuonna ilmestynyt *Maailma kylässä 1962: Helsingin nuorisofestivaali* kuuluu alan pioneereihin.

Taitavasti otsikoitu *Maailma kylässä 1962* on perinpohjainen tutkimus siitä, kuinka Neuvostoliiton resursseilla ja tuella alulle pantu Maailman nuorison ja opiskelijoiden festivaali päätyi Helsinkiin. Krekola pohtii, millaisia ongelmia

kommunistisena pidetyn juhlan järjestämiseen Suomessa liittyi, ja mitä siitä seurasi. Helsingin festivaali tunnetaan edelleen lähinnä sen vastustuksesta ja juhlien aikana tapahtuneista osallistujien ja helsinkiläisnuorten välisistä katumellakoista.

Tutkimuksen näkökulmasta Helsingin nuorisofestivaali on herkullinen tapaus. Se tarjoaa mainion tirkistysaukon Kekkonen Suomen tasapainoiluun idän ja lännen välillä. Kansandemokraatteja ja osin maalaisliittoa lukuun ottamatta koko poliittinen kenttä vastusti festivaalin tuloa Suomeen, sillä sen pelättiin vaarantavan Suomen neutraalin aseman. Käytännössä festivaalin isännöinnistä oli kuitenkin miltei mahdotonta kieltäytyä.

Festivaalilla oli myös kansainvälinen ulottuvuutensa. Neuvostoliiton, Yhdysvaltain ja Itä-Saksan viranomaisaineistoilla Krekola kytkee festivaalin osaksi kulttuurista kylmää sotaa, jossa sekä Neuvostoliitto sosialismeineen ja Yhdysvallat kapitalismeineen kävivät kamppailua maailman nuorison tuesta. Neuvostoliiton tukeman festivaalin järjestäminen lännen puolella ei ärsyttänyt ainoastaan suomalaisia poliittisia piirejä, vaan kommunismin levittäytymisestä oli huolissaan myös rapakon takana. Niinpä heinä-elokuussa 1962 Helsingissä juhlivat festivaalivieraiden lisäksi Yhdysvaltojen ja muun ”vapaan maailman” nuorisoryhmät, jotka tarjoilivat suomalaisnuorille ja ulkomaalaisille vieraille kapitalismin hedelmiä vastafestivaalin muodossa.

Suomalaispoliitikkojen asenne muutokset festivaalin kuluessa korostavat Neuvostoliiton merkitystä Suomen sisäpolitiikassa. Festivaalin laaja poliittinen vastustus ja alkupäivien nuiva suhtautuminen, ja sen kääntyminen festivaalille myönteisemmäksi loppua kohden, kertovat siitä, ettei suomalaispoliitikkojen keskuudessa ehkä ymmärretty vakavuutta, jolla Neuvos-

toliitossa nuorisofestivaaliin suhtauduttiin. Maailman nuorisofestivaali ei ollut mikä tahansa ystävyyden nimissä tanssittu tanhujuhla, vaan megaluokan kansainvälinen tapahtuma, jolla Neuvostoliitto pyrki lisäämään kulttuurista, mutta myös poliittista arvostustaan.

Nuorisofestivaali oli osanottajamäärältään suurin Suomessa siihen asti järjestetty kansainvälinen tapahtuma, joten voidaan jopa väittää, että vastustusvimmassaan suomalaisviranomaiset, nuorisopoliitikot ja matkailutoimijat jättivät kansainvälisen tapahtuman potentiaalinsa suurelta osin hyödyntämättä. Festivaalijärjestäjien uutisointi rajoittui suomenkieliseen *Kansan uutisiin* ja suomalaiseen lukijakuntaan. Ulkomaisille vieraille oli tarjolla erittäin niukalti tietoa järjestäjämaasta, festivaalista, puhumattakaan festivaalin aikana tapahtuneista yhteenotoista. Festivaalilehteä, jota oli aiemmilla nuorisofestivaaleilla ja jo ennen festivaalia jaettu useilla kielillä, ei julkaistu Helsingissä lainkaan. Festivaalin vastustajienkin brosyirit keskittyivät joko mustamaalaamaan tapahtumaa tai kumartelemaan amerikkalaistyylistä kulttuuria.

Poliittisten koukeroiden ohella Krekola tarkastelee nuorisofestivaalia ruohonjuuritasolla. Festivaaleille osallistuneiden nuorten kokemukset hahmottavat, millaista ulkomaalaisten kohtaaminen oli 1960-luvun alun Suomessa, jossa emigrantteja oli vain kourallinen eikä kokemuksia ”toisista” ollut saatu vielä matkailunkaan kautta.

Laajat muistitietoaaineistot olisivat mahdollistaneet festivaalin kokemuksellisen annin tarkastelun kokonaisvaltaisemminkin. Sinne tänne ripotellut osallistujien, vastustajien ja järjestäjien muistelut jäävät analyttisemmin tarkastelun poliittisen pelin varjoon. Sekä suomalaisten että ulkomaalaisten kokemuksia ja havaintoja olisi voinut luontevasti analysoida esimerkiksi festivaaliohjelman yhteydes-

sä. Nyt ohjelman esittäminen jää hieman luettelomaiseksi ja seisauttaa hyvin alkaneen tarinan hetkeksi paikoilleen.

Kulttuurihistorian kannalta on erityisen kiinnostavaa, että Krekola liittää Helsingin nuorisofestivaalin 1950-lukulaiseen perinteeseen. Vaikka elettiin jo vuotta 1962, ”60-luvun tunnusmerkeistä oli havaittavissa vasta heikkoja signaaleja”. Keskeistä Helsingin festivaalin suomalaisessa historiassa on myös sen miltei täydellinen sivuuttaminen tutkimuksessa 1990-luvulle asti. Syiksi Krekola esittää 1960-luvun suuren kertomuksen painottunutta roolia, festivaalin vastustusta ja sitä, että suuret ikäluokat olivat vielä liian nuoria ottamaan festivaalin omakseen. 1960-luvun nuorisoliikkeen ja poliittisen aktivoitumisen näkökulmasta festivaali tuli Suomeen hieman liian aikaisin, jotta siitä olisi voinut tulla osa suomalaisen ”kuuskytululaisuuden” suurta tarinaa. Muutamaa vuotta myöhemmin tilanne olisi voinut olla toinen. Festivaalin unohtaminen selittyy myös sillä, että tapahtuman laaja vastustus sopi huonosti neuvostomyönteiseen kuvaan Suomen lähihistoriasta. Avaamalla näkökulman kylmän sodan aikaiseen kulttuurisotaan Krekolan *Maailma kylässä 1962* paikkaa ansiokkaasti historiankirjoituksessa ammottavaa aukkoa ja osoittaa, että kaikesta vastustuksesta huolimatta Helsingin nuorisofestivaali oli ja on merkittävä osa Suomen kansainvälistymisen historiaa.

– PIA KOIVUNEN

Waltarin miehet ja naiset sotienvälisessä Suomessa

Juha Järvelä: Kaksi maailmaa? Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939. Suomen historian väitös. Jyväskylän Studies in Humanities 206, Jyväskylän yliopisto 2013. 267 s.

Mika Waltari on rakastetuimpia ja kansainvälisesti laajimmille levinneitä kirjailijoitamme. Suhteessa suosioonsa hän on kuitenkin vähän akateemisesti tutkittu kirjailija. Tuotannon laaja-alaisuus, kepeät lajityypit ja kirjailijaan kohdistunut biografinen tutkimus ovat vähentäneet tieteellisen tutkimuksen kiinnostusta tarttua häneen. Keskeinen Waltari-tutkija Ritva Haavikko epäili 1980-luvun alussa, että vähäinen tutkimuksellinen kiinnostus saattoi johtua myös Waltariin liitetystä oikeistolaisuudesta, mutta ehkä vielä enemmän tämän sopimattomuudesta suomalaisen kirjallisuuden realistiseen perinteeseen, jossa kiinnekohta on ollut ennen muuta suomalaisen maaseudun ja työväestön realismissa kuvauksessa. Tähän suomalaisen ihmisen ja yhteiskunnan todellisuusperusteisuutta penäävään kuvaukseen on ollut vaikea sijoittaa kertomuksia egyptiläisistä, roomalaisista, kreikkalaisista, etruskeista tai juutalaisista – näin suuri osa Waltarin tuotannosta voidaan nähdä suomalaisen kirjallisuuden ”suuren tradition vastaisena”.¹ Tuotannollaan hän on asettunut kiinnostavasti samantapaiseen marginaaliin kuin esimer-

kiksi vähän vanhempaa sukupolvea edustava Aino Kallas virolaiseen historiaan pohjautuvassa tuotannossaan.

Ritva Haavikon julkaistua 1980-luvun taitteessa *Kirjailijan muistelmia* -teoksen lähti liikkeelle ensimmäinen Waltariin kohdistunut tutkimuksellinen aalto. Juha Järvelän väitöstä ennen Waltarin tuotannon uuden naisen kuvasta on väitellyt Taru Tapioharju (2010), muutoin Waltarista on kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta kirjoittanut Markku Envall (*Suuri illusionisti* 1995) sekä biografisemmin Panu Rajala (*Unio Mystica* 2008). Waltari on toki näkynyt tutkimuksessa osana sukupolveaan esimerkiksi Vesa Maurialan 1920-luvun tulenkantajien individualismia ja suhdetta moderniin käsittelevässä tutkimuksessa tai Kari Mäkisen tulenkantajien ja uskonnon välistä suhdetta tarkastelleessa väitöksessä.

Juha Järvelän väitöstutkimusta *Kaksi maailmaa? Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939* voi pitää uutena askeleena Waltarin tuotantoon kohdistuvan tutkimuksen kentällä. Järvelä väitelti Jyväskylän yliopiston Suomen historiassa kesäkuussa, mutta julkaisi väitöksensä kirjana *Mika Waltari ja sukupuolten maailmat* jo maaliskuussa Avain-kustantamolta. Julkaistu kirja on johdannoltaan hieman kevennetty ja popularisoitu, mutta muutoin sisältö, jäsentely ja jopa otsikointi ovat yhteneväiset väitöskirjan kanssa.

Väitöstutkimuksen avainnäkökulma on sukupuoli. Järvelä kysyy, millä tavoilla Waltari kuvasi miehiä ja naisia ja näiden maailmojen eroa, yhtymistä ja erkaantumista. Tutkimuksen pääotsikko *Kaksi maailmaa?* viittaa kaksinaapaiseen, Järvelän sanoin ”monoliittiseen” mies- ja naiskuvaan, joka Waltarin tuotannosta on usein hahmotettu. Kysymysmerkillä Järvelä haluaa kuitenkin kyseenalaistaa tätä kak-

sinapaisuutta lähtemällä jäljittämään näiden maailmojen rakentamista varhaisen tuotannon pohjalta. Tutkimuksessa kuljetaan pitkä matka uskonnollisia ja kauhunovelletteja kirjoittavasta koulupojasta, 19-vuotiaana kirjoitetun *Suuren Illusionin* menestykseen, vuoden 1937 synkkään kolmiodraamaan *Vieras mies tuli taloon* ja juuri ennen sotavuosia ilmestyneeseen ensimmäiseen salapoliisiromaaniin *Kuka murhasi rouva Skrofin?*

Järvelän lähtökohdat ovat historioitsijan, mutta hän liikkuu monitieteisellä kentällä, kirjallisuuden ja historian tutkimuksen välimaastossa. Järvelä on kiinnostunut kirjallisuuden ja kirjailijan tehtävästä ja asemasta kulttuurissa ja tietyssä historiallisessa tilanteessa. Tässä hän asettuu osaksi tutkimusta, jota on 2000-luvulla tehty etenkin kulttuurihistoriassa ja kontekstiovassa kirjallisuudentutkimuksessa. Vielä läheisemmäksi Järvelän työn suhteen näihin tekee hänen sukupuolinnäkökulmansa ja kiinnittymisen sotien välisen Suomen kulttuurihistoriaan, vaikka hän liikkuu vähäisemmässä määrin sukupuolentutkimuksen teoreettisissa kysymyksissä. Tutkimus Waltarista keskustelee sen sukupuolta ja modernia koskevan tutkimuksen kanssa, jota on tehty pitkään suomalaisen historian- ja kirjallisuudentutkimuksen parissa. Erityistä Järvelän tutkimuksessa on, että aiemmin tällaisia kysymyksenasetteluja on kohdistettu enemmän nais- kuin mieskirjailijoihin – poikkeuksena ja tutkimuksellisenä avajana Ritva Hapulin väitöskirja Olavi Paavolaisesta lähes kahdenkymmenen vuoden takaa.

Järvelä käy tutkimuksessaan kuitenkin harmittavan vähän tieteellistä dialogia niin aiemman Waltari-tutkimuksen kuin sukupuolihistoriassa, kirjailijaa, kirjoittamista ja modernia koskevan tutkimuskirjallisuuden kanssa, vaikka onkin selvästi niihin perehtynyt. Tämä aiheuttaa myös tutkijan

1. Haavikko 1984, 7–8.

oman reflektion ja siten tutkimuksellisen läpinäkyvyyden vähäisyyden. Paikoin lukijan on tietoisesti haettava Järvelän omaa positiota ja tulkintaa alkuperäisaineiston kuvailun ja analyysin keskellä.

Järvelän tarkastelee yhtäältä Waltarin kirjailijakuvaa, ennen muuta tuotannon vastaanottoa, ja toisaalta tulkitsee Waltarin tekstejä sukupuolten niissä saamien ilmausten pohjalta. Tutkimuksen lähtökohdat ovat kunnianhimoiset, sillä aineistona on Waltarin koko tuotanto noin viidentoista vuoden ajalta. Mukana ovat niin näytelmät, novellit, romaanit, painat, kirja-arviot kuin matkakirjoituksetkin. Vastaanottoaineisto taas kattaa kaikki löydetty arviot Waltarin teoksista 1920–1930-luvulta. Järvelä on laatinut myös katuvat luettelot niin Waltarin teksteistä kuin hänen teostensa arvioistakin, mitä on pidettävä kunnioitettavana saavutuksena.

Vaikka Järvelän tavoite on irrottautua aiempaa tutkimusta leimanneesta Waltarin teosten elämäkerallisesta luennasta ja biografisesta otteesta, työssä on vahva kirjailijuuteen liittyvä juonne, sillä lähtökohdalla on selvittää myös sitä sukupuolittamista, mitä Waltarin julkisessa kirjailijakuvassa tapahtui. Esimerkiksi varhaisteosten arvioissa Waltari saa monia määreitä suhteessa sukupuoleen: yhtäältä todetaan kauhistellen, kuinka nainen ei voisi koskaan kirjoittaa tällä tavalla ja toisaalta luonnehditaan Waltaria ”nuorena ruusuposkikisena poikaseena” tai feminiinisen herkkänä kirjailijana. Vastaanotto avaa sukupuolittuneen kirjallisuusinstituution maailman.

Johdannon lisäksi työssä on kolme päälukua, jotka kulkevat kronologisesti pää- ja alalukujen tasolla. Jokaisen pääluvun ensimmäinen alaluku käsittelee Waltarin kirjailijakuvaa kronologisesti. Sitä seuraa kaksi tai kolme alalukua, joissa tarkastellaan aikakausittain teoksia mies- ja naiskuvan kannal-

ta. Työn vahva kronologisuus aiheuttaa siihen mekaanisuutta, mikä toki johtuu ymmärrettävästi aineiston valtavuudesta. Rakenne estää ajoittain syvällisemmän analyysin ja tuottaa tulkintoja, jotka kytkeytyvät tiukasti kronologiaan. Näin monet oivaltavat tulkinnat esimerkiksi homoseksuaalisuudesta, sukupolven merkityksestä Waltarin tuotannossa, tai työn ja työteläisyyden merkityksestä sukupuolittuneessa kirjailijakuvassa jäävät häivytytyiksi. Irtautuminen kronologiasta, tutkimuksen vahvempi tematisointi ja ehkä myös aineiston rajaaminen olisivat nostaneet Järvelän omat tulkinnat ja tutkimusprosessin esiin.

Waltarin kirjailijakuvan vahva läsnäolo tutkimustehtävässä tuottaa tutkimukseen myös sitä biografisuutta, mistä Järvelä samanaikaisesti pyrkii pois. Lopputuloksena on ajoittainen tasapainoilu näiden kahden tulkintatavan välillä esimerkiksi kun Järvelä toteaa, kuinka ”useiden varhaisteosten hahmojen voi osin ajatella pohjautuvan kirjailijaan itseensä”, ja samaan hengenvetoon painottaa, kuinka aikalaislukijat eivät tällaisia viittauksia tehneet, vaikka lukivatkin esimerkiksi *Suurta Illusionia* (1928) avainromaanina.

Järvelä olisi voinut ottaa rohkeammin kantaa uuteen tekijyyttä huomioon ottavaan kirjallisuuden tutkimukseen. Tekijä ja hänen elämänsä ovat joka tapauksessa työssä perustellusti läsnä, joten pois-sulkemisen sijaan lähtökohdat olisivat voineet olla avarammat. Vaihtoehtona olisi voinut olla sen pohtiminen, mitä kirjailijan ja teosten yhdistäminen esimerkiksi aikalaisvastaanotossa ja myöhemmissä tutkimuksissa sekä kirjailijan kuvassakin on palvellut, miten yhteydet ovat rakentuneet ja miten näitä yhteyksiä on rakennettu sukupuolen näkökulmasta.

Hyvin laajaan aineistoon perehtyminen on tuottanut kattavan ja ehyen, joskin hiukan persoonatto-

man työn, jossa nousevat esille niin Waltariin kohdistunut julkinen keskustelu kuin hänen omat teoksensa ja varhaisen kirjailijuuden rakentamisen omalaatuinen polku. Näinä vuosikymmeninä Waltarista kehittyi kirjailijana ammattimainen, kirjoittamisellaan itsensä elättävä, julkisuudessa keskeinen kirjallinen hahmo ja laajalla kirjallisuudella toimiva konservatiivisen kulttuurisivistyneistön osa, joka sai kokea myös poliittisia sivalluksia etenkin vasemmiston taholta. Järvelä osallistuu työllään moniin ajankohtaisiin keskusteluihin kirjallisuuden ja kirjoittamisen historiasta, sukupuolten järjestyksiin kohdistuneesta muutoksesta sotienvälisellä aikakaudella ja tuottaa perusteellista akateemista tutkimusta Waltarista, mikä varmasti herättää uutta kiinnostusta kirjailijaa kohtaan.

– MAARIT LESKELÄ-KÄRKI

Helsingin rakentuminen

Anja Kervanto Nevanlinna: Voimat, jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010. 4. Helsingin historia vuodesta 1945. Otava 2012. 495 s.

Anja Kervanto Nevanlinna on ottanut suuren haasteen kirjoittaessaan Helsingin kaupungin rakentamisesta sodan jälkeisenä aikana. Tutkimus ei ole pelkästään arkkitehtuurin historiaa, vaan tekijän tavoite on luoda kokonaiskuva Helsingin sodanjälkeisen ajan kaupunkirakentamisen ja kaupunkikuvan näkökulmasta. Tähän Kervanto Nevanlinnalla on koulutuksensa puolesta mahdollisuus, sillä hän on hankkinut monipuolisen arkkitehtuurin, tekniikan historian, taidehistorian ja sosiaalishistorian koulu-

tuksen. Hän on aiemmissa tutkimuksissaan analysoinut miten teollistuminen näkyi kaupunkitilassa ja mitä tapahtui teollistumisen jälkeen. Monografioissa *Kadonneen kaupungin jäljillä: Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin Historiallisessa ytimessä*. (SKS 2002) ja *Näköaloja kadunkulmalta: Kaupunkihistorian kirjoituksia* (SKS 2005) hän analysoi kaupunkitilan kulttuurisia merkityksiä ja kaupungin aikakerrostumia, Helsingin muuttumista moderniksi metropoliksi ja sen teollisuus- ja satamakaupungin imagon katoamista.

Tarkasteltavana olevassa teoksessa tekijä pyrkii esittämään teknologiset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset reunaehdot, joiden vallitessa kaupunkia rakennettiin, samoin kansainvälisten muutosprosessien vaikutukset ja muut kontekstuaaliset seikat. Kervanto Nevanlinnan tavoite on mennä pidemmälle kuin vain analysoida suunnittelujärjestelmiä ja päätöksentekijöiden toimintaa. Hänen kunnianhimoisena yrityksenään on tuoda esiin myös kirjailijoiden, kuvataiteilijoiden ja valokuvaajien näkökulmat, missä hän on onnistunut erinomaisesti. Tavoitteiden kirjo on niin laaja, että monet edellä esitetystä seikoista jäävät vähäisemmälle tarkastelulle. Esimerkiksi taloudellisten suhdanteiden vaikutukset kaupunkirakentamiseen todetaan kirjallisesti mutta taloudellista tilannetta olisi voitu havainnollistaa kvantitatiivisesti.

Tutkimuksen rakenne on kronologinen, luvuissa edetään projekteittain. Kervanto Nevanlinna seuraa miten Helsingin kaupunkialue laajenee, Hän jäljittää rakennusprojekteja ja analysoi yksittäisten hankkeiden merkitystä kaupunkikuvalle ja kaupungin asukkaalle. Työn alussa tekijä kysyy: Kenen Helsinki, kenen kaupunkihistoria? Tässä hän esittelee tutkimuksensa lähtökohтия: kaupunkirakentamisen muutosprosessien ymmärtä-

mistä, Helsingin ajallista kerrostuneisuutta ja rakennetun kaupungin merkitysten tulkinnaa tärkeyttä. Luvussa kaksi esitellään Helsinkiä 1930-luvun koti- ja pääkaupungista sodan kokeneeseen kaupunkiin ja tarkastellaan maanhankintalakiin soveltamisen ja sota-korvausteollisuuden paikallisia vaikutuksia.

Luvussa kolme ”Uutta kohti 1945–1960” Helsingin kantakaupunki laajenee, ensimmäiset esikaupungit syntyvät ja Arava-järjestelmä suo vähävaraisemmillekin mahdollisuuden omaan asuntoon Herttoniemessä, Maunulassa, Roihuvuoressa tai Tapiolassa. Vuonna 1946 toteutettu alueliitos mahdollisti tekijän mukaan paremmat mahdollisuudet rakentaa modernia metropolia ja eurooppalaista pääkaupunkia. Huomiota kiinnitettiin erityisesti Eteläsatamaa reunustavien alueiden modernisointiin. Kervanto Nevanlinna analysoi myös empirekorttelien suojelun merkitystä ja olympiakisojen vaikutuksia. Kylmän sodan tuulet näkyvät Neuvostoliiton lähetystön suunnittelu- ja rakentamisprosessissa. Erityishuomion saa Meilahti, jonka rakentaminen liittyi Kervanto Nevanlinnan mukaan saumattomasti vanhempaan kaupunkirakentamiseen eurooppalaisen kaupunkirakentamisen periaatteiden mukaisesti. Meilahden korkeiden talojen ensimmäisessä kerroksessa riitti elintarvike- ja erikoiskauppoja kuten myös muualla keskustassa. Pienten paperi- ja muiden erikoiskauppojen katoaminen on vaikuttanut elämänlaatua heikentävästi monien kaupunkilaisten arkeen. Rakennusprojektien suunnittelussa arkkitehtien ja suunnittelukilpailujen analyysi saa suuren painon.

Erityisen huomion saa Alvar Aallon arkkitehti, esimerkiksi Kulttuuritalon suunnittelu ja toteutus ja kansaneläkelaitoksen uuden toimitalon rakentaminen ja sen saama arvostelu. Se kohdistui rakennuksen ”esteettiseen viritukseen”

ja kalliisiin materiaaleihin sodanjälkeisen Suomen niukoissa oloissa.

Arkkitehti Arne Ervi suunnitteli Helsingin yliopiston päärakennuksen tuntumaan uudisrakennuksen nimeltä Porthania, joka oli ensimmäinen elementeistä toteutettu rakennus Suomessa. Tekijä toteaa, että 1950-luvun lopulla asuinrakentamisessa tavallinen, paikalla muuratu tiiliseinän raaka-aine oli hinnaltaan kuusinkertainen betoniin verrattuna (s.189). Porthanian nauhaikkunat, kattoikkunat ja sisätilojen rationaalisuus ihastuttivat modernia arkkitehtuuria arvostavia. Tässä luvussa voimme seurata myös Kallion kaupunginosan saaneerausta.

Työn neljännessä luvussa ”Jatkuvan kasvun aika 1960–1975” käsitellään Helsingin imagon uudistamista, Eteläsataman modernisoinnista ja yksittäisiä suuria rakennushankkeita, kuten ”liikemaailman palatseja, kulttuuritemppeleitä ja monumentaalisia yrityksiä”, Kervanto Nevanlinnan mukaan elettiin järjestelmäarkkitehtuurin nousukautta. Erinomaisen mahdollisuuden järjestelmäarkkitehtuurin toteuttamiselle tarjosi Itä-Pasilan alue. Tekijän mukaan ”modernisoinnin huumassa” tehdyistä yksittäisistä rakennus- ja laajennushankkeista ovat edelleen jäljellä Akateemisen kirjakaupan rakennus, makkaratalo ja Meilahden yliopistollinen keskussairaala, vain muutamia mainitakseni. Elementtitekniikka ja torninosturit mahdollistivat korkeiden kerrostalojen rakentamisen ensin Pihlajamäkeen, sitten Roihuvuoreen ja Kontulaan. Asuntosäästämisen avulla monet onnistuivat hankkimaan oman asunnon, mutta asuntosäästämisen vahvasti myös pankkien ja rakennusliikkeiden etuja. ”Se teki niistä vaikutusvaltaisia neuvotteluosapuolia asemakaavoitusasioissa, jotka lainsäädännöllä oli muuten monopolisoitu kaupungin luottamuselimille”, kuten tekijä toteaa sivulla 193.

Kervanto Nevanlinnan kansainvälinen suuntautuneisuus näkyy tavassa, jolla hän käsittelee ruotsalaisten ja tanskalaisten asuinalueiden vaikutusta suomalaisen kaupunkirakentamiseen.

Luvussa viisi ”Visioiden vallassa 1975–1990” tarkastellaan aluekeskuksia ja kantakaupungin tiivistymistä ja suuria kiistakysymyksiä kuten taistelua Töölönlahdesta, makasiinien kohtalosta ja musiikkitalon rakentamisesta sekä Katajanokan entisten varastokorttelien kohtalosta.

Kansainvälisyys näkyy luvun kuusi ”Eurooppalainen kaupunkikulttuuri 1990–2010” hankkeissa, Kampin suunnittelussa ja Ruoholahden rakentamisessa. Tilaa saavat uusien yliopistokaupunginosien rakentaminen Kumpulasta Arabianrantaan, Viikin tiedepuisto ja Kruununhaan ”keskustakampus”. Esikaupunkien rakentaminen jatkui, merenrannat otettiin käyttöön kuten Herttoniemenrannassa ja Ruoholahdessa. Vuosaa- ren kehittäminen kytkeytyi teollisuustuotannon päättymiseen. Liikennevälineiden, kuten metron ja paikallisliikenneverkoston kehittäminen loi edellytykset uusien esikaupunkien rakentamiselle.

Luku seitsemän ”Helsingin aika-kerrostumat” on yhteenvetoluku, jossa tekijä analysoi teollisuuden rakennemuutoksen vaikutuksia ja palaa kaupunkirakentamisen jännitteisiin Töölönlahdella. Tässä luvussa luodetaan Helsingin tulevaisuutta. Tekijä pohtii Helsingin imagoa ja yleisempää kysymystä suurkaupunkien roolista yhdentävässä Euroopassa.

Työssä kiinnitetään huomiota päätöksentekijöiden laajaan joukkoon: kaupunginjohtajiin, virkamiehiin, luottamusmiehiin ja visionääreihin. Eniten palstatilaa saavat kuitenkin arkkitehdit. Mielenkiintoinen analyysi liittyy pohdintaan kaupungin ja valtion suhteesta. Toisen maailmansodan jälkeen valtion rooli vahvistui ja kaupunkien

itsehallinto kaventui. Hyvinvointivaltion rakentamisen myötä kaupungit joutuivat rakentamaan julkisia palveluja. Helsingin kaupungin onneksi koitui se, ettei kaupunki myynyt omaisuuttaan, vaan vuokrasi maata yrityksille pitkäaikaisin sopimuksin. Se oli ostanut rajojensa ulkopuolelta maa-alueita, jotka alueliitoksissa tulivat osaksi Helsinkiä. Kaupunki hyötyi myös valtion kanssa tehdyistä maa-alueiden vaihdoista. Hyvinvointivaltion rakentamisen myötä kaupungit joutuivat rakentamaan julkisia palveluja. 1990-luvun taloudellisen laman aikana kaupunki alkoi myydä kiinteistöjään, joista monet ovat tällä hetkellä kansainvälisten kiinteistösijoittajien omaisuutta.

Anja Kervanto Nevanlinna on tehnyt mittavan työn selvittäessään Helsingin kaupungin rakentamista kuudenkymmenen vuoden ajalta. Teoksen pohjalta saa hyvän yleiskuvan Helsingin kaupunkirakentamisesta toisen maailmansodan jälkeen.

Kirjaan liitetyt paikka- ja henkilöhakemistot auttavat lukijaa löytämään niin aktiivisimmat arkkitehdit kuin voitokkaimmat rakentamisprojektit. Erityisen kiitoksen Anja Kervanto Nevanlinna ansaitsee teoksen kuvituksesta ja tekstin elävöittämisestä piirroksin ja aikalaisdokumentein. Tutkimuksen parasta antia on tekijän pitkän aikavälin analyysi ja erilaisten aikakerrostuminen esittäminen.

– MARJATTA HIETALA

Historia ja kestävän rauhan edellytykset

Sirkka Ahonen: Coming to Terms with a Dark Past. How Post-Conflict Societies Deal With History. Peter Lang 2012. 181 s.

Vertailevassa tutkimuksessa Sirkka Ahonen tarkastelee historian merkitystä sisäisestä konfliktista toipuvassa yhteisössä ja erilaisia tapoja sovittaa eriäviä historiatulkintoja. Teema on oivallinen ja aivan liian vähän tarkasteltu ja teoretisoitu. Varsinkin maan sisäisissä konflikteissa kollektiivinen muisti ja historiatarinat ovat usein olennainen osa konfliktia. Väkivaltaisuusien loputtua ja itse konfliktin päätyttyä kriisin aikana syventyneet muistamisen jakolinjat jäävät kalvamaan yhteisöä ja siirtyvät koskemaan myös loppuneen konfliktin tulkintaa. Asetelmat polarisoituvat syyllisyys- ja uhrius-roolin ympärille. Todelliseen kestävän rauhan tilaan pääseminen vaatiikin väkivallan loppumisen ohella näiden vastakkaisten menneisyyshistorioiden välistä sovittelua ja toisen puolen näkökulmien hyväksyntää. Harvan kriisin jälkirakennuksessa on kiinnitetty tarpeeksi huomiota historian merkitykseen, ja historia on nähty usein jonkinlaisen juridisena kysymyksenä, jonka voivat ratkaista näennäisen puolueettomat totuuskomissiot. Vielä useammin voittajien historiatulkinta on yksiselitteisesti dominoinut ja marginalisoitunut hävinneen osapuolen tulkinnat. Näin konfliktin muistamisen eriävät muodot ovat voineet siirtyä konfliktin jälkeenkin sukupolvelta toiselle.

Ahosen tarkastelun kohteena on kolme ajallisesti ja maantieteell-

lisesti toisistaan erillään olevaa tapausta: Suomen sisällissota 1918, Bosnian sota 1992–1995 ja Etelä-Afrikan apartheid-järjestelmän purkautuminen 1990-luvulla. Suomen tapausta Ahonen luonnehtii luokkasodaksi, kun taas Bosnia oli etninen ja Etelä-Afrikka rodullinen konflikti. Jälkimmäinen näistä eroaa muista jo siinä, että Etelä-Afrikassa ei ollut suhteellisen lyhyt kestoista mutta äärimmäisen julmaa sisällissotaa niin kuin Suomessa ja Bosniassa. Suomen tapaus mahdollistaa pitkäaikaisen vuosikymmenten mittaisen seurannan, kun Bosniassa ja Etelä-Afrikassa sovittelu on vielä pahasti kesken. Ahonen on pakottanut kolme tapaustaan samanlaiseen formulaan, mutta vertailevan otteen hyödyt jäävät vähäisiksi ja arveluttaviksi. Tapaukset ovat yksinkertaisesti liian erilaisia eikä niiden vertailulle löydy muita perusteluja kuin Ahosen oma kiinnostus. Aineisto on myös erilaista kussakin tapauksessa. Syvällisempi keskittyminen yhteen tapauksista ja samanaikainen teoreettinen syventäminen olisi voinut nostaa esille mielenkiintoisempia tulkintoja. Nyt Ahonen on pääosin riippuvainen tutkimuskirjallisuudesta. Koska monista teemoista puuttuu selkeä perustutkimus, keskittyvät tapaukset erilaisiin kysymyksiin, vaikka uhriuden ja syyllisyyden tematiikka ja koulun historiaopetuksen rooli toistuu jokaisessa.

Ahosen tutkimus ei kiinnity selkeästi mihinkään relevanttiin teollisen keskusteluun, vaikka useita vaihtoehtoja olisi ollut tarjolla. Kollektiivinen muisti on teoksen ydinkäsitteitä, mutta siitä huolimatta Ahonen ei viittaa viimeaikaisen muistitutkimukseen, jossa on paljon keskusteltu juuri konflikteista. Viittaukset laajempaan rauhanrakentamista käsittelevään tutkimukseen olisivat voineet myös selvittää asetelmia ja käytettyjä käsitteitä. Erityisesti konfliktista ja sovittelusta puhumisen rinnalla oli-

si voinut pohtia myös ”rauhan” olemusta. Konfliktin jälkeisellä sovittelulla pyritään juuri kestävän rauhan rakentamiseen. Sen edellytyksistä käydyssä keskustelussa historian merkitys on usein jäänyt liian vähälle, mutta esimerkiksi Lundin yliopiston tutkija Karin Aggestam on kirjoittanut oikeudenmukaisesta rauhasta kestävän rauhan edellytyksenä. Oikeudenmukaisuuden perusedellytys on hänen mukaansa eri osapuolten tunnustaminen, joka taas edellyttää erilaisten konfliktin tulkintojen hyväksymistä. Koska kollektiivinen muistaminen ja historiatarinat ovat osa konfliktia ja usein sen emotionaalinen voimavara, olisi myös sovittelussa kiinnitettävä enemmän huomioita historiaticukintojen sovitteluun.

Ahosen tapauksista niin Bosniassa kuin Etelä-Afrikassa on tunnistettavissa tietoista pyrkimystä ottaa huomioon historiaticukinnat osana rauhanrakentamisprosessia. Bosniassa paine tähän on tullut kansainvälisen yhteisön taholta, kun paikallisyhteisöt – serbit, kroaatit ja bosniakit – ovat pyrkineet eriyttämään historiaopetuksen. Kansainvälisen yhteisön mahdollisuudet vaikuttaa Bosnian yhteisöjen historiaticukintoihin ovat olleet rajalliset. Harmillisesti Ahonen ei huomioi aivan viimeaikaista kehitystä eikä bosniakien eli Bosnian muslimien historiaticukityksiä. Ahosen kuvaama Etelä-Afrikan historiaticupoliittinen keskustelu on mielenkiintoinen. Siinä tapahtuu ensin raju heilahdusliike valkoisten buurien sankariroolia ylläpitävästä historiaticukinnasta alkuperäistä afrikkalaista yhteisöä kritiikittä ihannoivaan tulkintaan ja sitten päätyminen kohti moninäkökulmaista historiaa. Totuuskomission harjoittama juridinen tapa ratkoa menneen konfliktin syyllisyyskysymyksiä ja historiaticupyyntien suhde jää tekstissä auki. Kysymys olisi ollut mielenkiintoinen, koska useassa sovitteluprosessissa historiaa on

lähestytty juuri juridisena, ei identiteettikysymyksenä. Suomi ei tähän vertailuun sovi, koska sisällissotaa ei seurannut sovittelua tai rauhanrakentamista, vaan eri tulkintojen hyväksyttävyyden vaihdellut yhteiskunnallisen kehityksen myötä.

Konfliktin eri osapuolet muodostavat tapahtumista omia vahvoja tulkintoja, joissa Ahosta seuraten asetutaan usein uhrin rooliin, jolloin vastapuoli syyllistetään. Kun nämä roolit ovat käänteiset, on selvää, että historiaticukintojen sovittelu on haasteellista ja usein identiteettipoliittisesti mahdotonta. Uhriuden merkitys yhteisön identiteetin rakentamiselle on mielenkiintoinen kysymys. Tavassa, jolla uhrius esitetään, on paljon kristinuskonnosta lainattuja elementtejä. Toisaalta uhrius pitää sisällään tietyn passiivisuuden ja voi kysyä, miten konfliktien tulkintoihin usein liitettävät sankarimyytit sopivat yhteen uhriuden kanssa.

Kouluopetuksen rooli ja merkitys historiaticukintojen sovittelussa on yksi Ahosen tutkimuksen mielenkiintoisista sivujuonteista. Ahonen seuraa jokaisessa tapaustutkimuksessaan koulujen opetussuunnitelmien kehitystä, mutta kysymys on niin laaja, että se jää teoksessa enemmän pintaraapaisuksi kuin syvälliseksi tarkasteluksi. Historiaticukustelua käydään yhteiskunnassa niin monella foorumilla, ja historiaticukintojen kamppailu näkyy sekä muistomerkeissä että museoissa. Näitä kaikkia Ahonen sivuaa teoksessaan, mutta näihin liittyvää identiteettien esittävää luonnetta ei pohdita. Muistamisen muodoista populaarikulttuuri jää pääosin huomiotta, ja siten tarkastelu keskittyy yhteiskunnan viralliseen puoleen.

Ahosen tutkimus historiaticukintojen sovittelusta Suomen, Bosnian ja Etelä-Afrikan tapauksissa avaa useita mielenkiintoisia ja onnistuneelle rauhanprosessille olennaisia kysymyksiä. Toisaalta tutkimus haukkaa liian ison palan ja

menettää iskeytytensä yrittäessä tavoitella kaiken kattavuutta. Teemoja ei kehitellä tarpeeksi pitkälle, useisiin kysymyksiin ei vastata ja joissakin tapauksissa kysymyksetkin jäävät tekemättä. Kysymystä historian luonteesta ja historioitsijan roolista sovittelussa olisi ollut mielenkiintoista pohtia. Miten sovitteluprosessissa voidaan ylipäättään vaikuttaa historiatulkintoihin? Mitkä ovat käytettävissä olevat keinot? Voiko historian ammattilaisilla olla tässä joku rooli? Selvää kuitenkin on, että kollektiivinen muistaminen ja historiatulkinnat ovat osa konfliktia, ja juuri niissä konflikti jää elämään jättäen jälkensä yhteiskuntaan.

– MARKO LEHTI

Isää etsimässä ja löytämässä

Ilana Aalto: Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa. Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimuskeskus 2012. 374 s.

Ilana Aalto tutkii kulttuurihistorian väitöskirjassaan isyyskeskusteluja 1990-luvun Suomessa. Hänen tutkimuksensa edustaa Suomessakin vähitellen 1980-luvulta lähtien vahvistunutta sukupuolihistoriallista tutkimusotetta, jossa tutkimuksen keskiöön nostetaan miehet ja mieheys. Siinä hänen keskustelukumppaneinaan ovat muun muassa niin sanotun kriittisen miestutkimuksen edustajat, mutta Aalto tähdentää, että hän pyrkii ottamaan etäisyyttä maskuliinisuusanalyysien kehäpäätelmistä.

Sosiaali- ja terveysministeriössä toimi vuosina 1998–1999 isätoimikunta, joka laati komiteamietinnön (1999:1) ja kutsui isäiä määrittelemään isyyttä. Sosiaali- ja ter-

veysministeriö, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Svenska litteratursällskapet i Finland järjestivät ”Isää etsimässä” -kirjoituskilpailun. Kilpakirjoitukset muodostavat Aallon keskeisimmän lähdeaineiston, jonka rinnalla hän lukee aikakauden perhepoliittisia asiakirjoja, tutkimuksia, keskustelukirjoja ja kasvatusoppaita.

Isätoimikunta, kirjoituskilpailu ja mittava isäi aiheinen kirjallisuus osoittavat, että isyys oli tuolloin merkittävä kysymys. Myös 2010-luvun näkökulmasta Aallon aihevalinta on tärkeä. 1990-luvun isyyskeskusteluissa lanseerattiin ja muotoiltiin käsityksiä, jotka vaikuttavat 2010-luvun suomalaisessa arjessa isyyttä ja äitiyttä, mieheyttä ja naiseutta määrittäen ja saattavat sitä kautta uusintaa lukkiutuneita käsityksiä sukupuolesta ja sukupuolieroista. Myös perhepoliittisina kysymyksinä vanhemmuus ja sen sukupuoli ovat ajankohtaisia teemoja.

Lähestymistavoiltaan Aallon työ edustaa diskurssianalyttistä tutkimusta ja sukupuolen performatiivisuutta painottavia näkemyksiä, sukupuolen ymmärtämistä toistotekona. Teoreettisia eväitä sukupuolen ja vanhemmuuden sukupuolittumisen käsittelyyn on haettu jälkistrukturalistisiin feministiteoreetikoihin lukeutuvan Judith Butlerin ajattelusta. Sex–gender-erottelu ei Aallon mukaan sovellu analyysin välineeksi, vaan se pitää ottaa analyysin kohteeksi, mikäli halutaan purkaa isyyskeskusteluja sukupuolen näkökulmasta. Sukupuolen ymmärtäminen toistamisena ja toisintoistamisena antaa viivahteikkaan kuvan 1990-luvun isyyskeskusteluista. Vaikka etenkin intersektionaalisuuden problematisointi olisi vahvistanut tutkimusta, Aallon työ on käsitteellisesti selkeä kokonaisuus.

Aalto pyrkii historiallistamaan 1990-luvun keskustelua isyydestä ja paljastamaan aikakauden itsensäselvyyksiä. Hän korostaa, että

1900-luvun kahta viimeistä vuosikymmentä on kutsuttu ”isyyden ajaksi”, koska vanhemmuuspuheessa siihen asti vallalla ollut painotus äitiyteen sai rinnalleen isyyspohdintoja. Pyrkimys paljastaa itsestäänselvyyksiä tuo Aallon lähelle mentaliteettihistoriallisia kysymyksenasetteluja, mutta niihin hän ei työtään kytke. Hän paljastaa vanhemmuuden ja sukupuolen monikerroksista historiallisuutta ja liittyy niin sanottuun nykyisen historiaan tai nykyajan tai nykyisyyden historiaan. Keskeistä on historian merkitys nykyisyydessä. Michel Foucault’n inspiroimana Aalto kysyy, miten isyydestä muodostui puheenaihe ja miten se problematisoitui. Lisäksi työ liittyy historia-kulttuurin tai historiapolitiikan tutkimukseen, erilaisten historiakuvien käyttöön ajankohtaisissa keskusteluissa.

Pyrkimys keskustelun historiallistamiseen ja kytkemiseen foucault’laisesti ymmärrettyihin valta-muodostelmiin on perusteltu. Aalto tutkii isyyden määrittelykamppailua. Hän lähestyy isyyttä kulttuuristen puhetapojen yhteenkietoutumana ja kysyy, ”millainen isyys oli 1990-luvulla ymmärrettävää, uskottavaa, haluttavaa ja normaalia”. Butlerilaisesta näkökulmasta myös isyys ymmärretään toistotekona. Samalla Aallon työ edustaa isyystutkimuksen siirtymää ”mukavuusalueelta” diskursiivisen vallan analyysiin.

Keskeisimmät vanhemmuutta määrittävät puhetavat Aalto nimeää sukupuolierityisen vanhemmuuden puhetavaksi ja jaetun vanhemmuuden diskurssiksi. Tutkimus osoittaa, että 1990-luvun keskusteluun oli kerrostunut isyyskäsityksiä pitkältä ajalta. Lähtökohta nykyisen historiasta, historian merkityksestä nykyisyydessä on oivallinen. Nykyisen historiaan liittyen pidän ongelmallisena teemasta, jonka mukaan isyyskeskustelun ajallista kerrostuneisuutta lähestytään 1990-luvun näkökul-

masta. Isyyden historialliseen kontingenssiin viitataan lyhyesti mutta kiinnostavasti. Ajatusta, jonka mukaan ”todellisuus olisi voinut ja voisi aina rakentua myös toisin”, olisi voinut syventää osana tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia.

Ensisijaisena lähdeaineistona on 73 kirjoitusta ”Isää etsimässä” -kirjoituskilpailusta, joista 58 on miesten ja 15 naisten kirjoittamia. Miesten kertomusten valintaperuste on, että he kirjoittavat itsestään isänä. Kirjoittajakunnan ja kirjoitusten painopisteiden jakautuminen antavat aiheen pohtia, miksi 563 vastauksesta vain 228 on miesten ja miksi 228 miesvastajaista vain 58 kirjoittaa itsestään isänä. Tämä tarkoittaa, että kolme neljäsosaa miehistä kirjoittaa omasta isästään, ”etsii” omaa isäänsä. Kilpailukutsu ja kilpailun nimi, *Isää etsimässä*, eivät voineet olla vaikuttamatta vastauksiin. Esimerkiksi teema ”Isoisä, isä, minä” tarjoaa minälle lapsen position, jättää pois minän oman lapsen ja houkuttelee kirjoittamaan omasta isästä ja isoisästä.

Aineistonsa lukutavaksi Aalto määrittellee historiallistavan lähiluvun. Hän selittää lähilukemisen olevan ”lähteiden tarkkaa ja yksityiskohtaista erittelyä ja tulkintaa tutkimustehtävän näkökulmasta”. Historiantutkijana jäin miettimään, onko olemassa muita tapoja lukea lähteitä (paitsi huolimattomuus). Työssä puhutaan myös vaikenemisestä. Tässä yhteydessä olisi voinut selvittää, onko vaikeneminen jotakin muuta kuin aktiivinen valinta olla puhumatta jostakin. Voiko vaieta sellaisesta, jota ei tiedä tai tunne tai osaa käsitteellistää?

Tutkimuksen rakenne on selkeä ja temaattisesti perusteltu. Luvussa ”Kiista isyyden muutoksista” Aalto tarkastelee isyyskertomuksia isyyttä koskevinä historiakuvinä. ”Perinteinen isyys”, isyys ennen, näyttäytyy isyyskertomuksissa nykyisen isyyden vastakohtana. Aalto osoittaa, miten 1990-luvun isyyskeskustelussa tarvittiin ”entisajan” isää oman ajan isyyden peilinä ja tulevaisuuden rakentamisen välikappaleina. Heitä käytettiin sekä ”isyiden edistystarinan” että ”isyiden rappiotarinan” argumentteina. Aalto osoittaa, minkälaisia rajoituksia oli isyyden muutospuheella. Muutospuhe sulki ulos sekä isyyden monimuotoisuuden että joidenkin piirteiden jatkuvuuden.

Miesvanhemmuutta käsittelevä luku jakautuu kolmeen aineistosta nousevaan päätteeseen: isän rooli, miehen malli, isän puute. Etenkin isän roolia koskevassa luvussa Aalto onnistuu historiallistamaan 1990-luvun isyyskeskusteluja ja osoittaa, mistä niiden itsestäänselvyydet nousevat. ”Miehen mallin” historiallinen yhteys löytyy oppimisteorioiden ja sukupuolikäsitysten populaariversioista, vaikka asiantuntijapuhe ei varsinaisesti tuottanut käsitettä. Eritellessään isän roolia ja isien konkreettista toimintaa Aalto nostaa esiin ristiriidan, jossa toiminnasta ja ihanteista puhuttiin eri tavalla. Miehen tai isän roolin pohdinta tuottaa toisenlaista kerrontaa kuin roolit sivuuttava arjen kuvaus.

Pääluku hyvästä isyydestä osoittaa kirjoituskilpailun kytköksen myöhäismoderniin refleksiivisyyteen. Anthony Giddensin lainaten

Aalto kutsuu sitä refleksiiviseksi projektiksi. Ristiriita komiteamietinnön ja kilpakirjoitusten välillä on huomionarvoinen. Isätoimikunnalla oli oma agendansa, johon isyyskokemuksiaan reflektoivat miehet eivät välttämättä vastanneet oikein. Kirjoittajien mukaan hyvä isä on läsnä lapsilleen. Vastauksissa isän läsnäoloa kannatetaan isän ja lapsen välisen suhteen takia, ei miehen mallin tarjoamisen tai naisten ja miesten tasa-arvoisuuden tähden. Kilpailuvastausten muualla esiintyvä puhe miehen mallista ei tässä kantanut eivätkä isätoimikunnan tasa-arvoajatukset nousseet miesten kirjoituksissa lapsisuhteen ohi tai sen rinnalle. Hyvin kiintoisa on huomio, jonka mukaan miehet kirjoittavat taitavasti tunteita koskevan ilmaisutaitonsa puutteesta ja ilmaisevat siinä tunteitaan vivahteikkaasti.

Aallon väitöskirja on huolellisen tutkimustyön tulos. Aalto käyttää aineistoja sekä teoreettisesti että empiirisesti oivaltavalla tavalla. Hän käy hyvää tieteellistä keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa ja pystyy sekä vahvistamaan tutkijoiden antamaa kuvaa (erityisesti Jaana Vuori ja Kirsi Eräranta) että esittämään uusia perusteltuja tulkintoja isyyskeskusteluista ja kyseenalaistamaan joitakin kesken eräisiä tai puutteellisia tulkintoja. Lisäksi Aallon väitöskirja on taitavasti ja johdonmukaisesti kirjoitettu kokonaisuus, jonka kieliasu on selkeä ja viimeistelty.

– PIIRJO MARKKOLA